

ΤΑ ΕΝΕΣΤΩΤΑ, Α': Ο ΑΧΡΟΝΟΣ ΧΡΟΝΟΣ

ΣΠΥΡΟΣ ΜΟΣΧΟΝΑΣ

An extended range of meanings associated with the (Simple) Present tense could be understood in terms of a more restricted class comprising, among others, the annotative, demonstrative and performative uses recorded in descriptive grammars. What is common in both the narrow and the extended class is the employment of the Simple Present as the grammatical template of a *tenseless* description conditioned by the *intentional* plan of the state, action or event 'pictured' by the speaker. Normally, a Simple Present tense utterance does not simply refer to a situation but rather forms part of it in two respects: as an utterance token and/or an abstract organizing proposition, i.e. an intentional plan. Several interrelated modes of *planning* the described situation, and, among them, *Aktionsart* classes, are identified to account for the polysemy of the simple forms. These modes are shown to correspond roughly to different types of *discourse*.

L'interprétation est interprétation par le langage avant d'être interprétation sur le langage. (P. Ricoeur)

1. Χρόνος και αναφορά

Ο ενεστώτας δεν ήταν ποτέ το αγαπημένο παιδί της θεωρίας. Στη συνείδηση της γραμματικής παραμένει «χρόνος άχρονος»¹, «γυμνός και άχρους»², «μηδενικός»³. Όπως το μηδέν στην πρόσθεση, έτσι κι ο ενεστώτας στα διάφορα χρονικά συστήματα που αφειδώς παράγει η γλωσσολογική τεχνολογία των ημερών μας αποτελεί το αδιάφορο, το μηδενικό στοιχείο. Λίγες εργασίες αφιερώνονται πια σ' αυτόν. Δεν πρόκειται, βέβαια, για καμιά συνωμοσία σιωπής. Η παρασιώπηση οφείλεται μάλλον στην

-
1. Α. Τζάρτζανου, *Νεοελληνική Σύνταξις*, τ. Α' (Αθήνα: ΟΕΣΒ, 1946) 266: «Οι ενεστωτικοί τύποι του ρήματος είναι αρχήθεν άχρονοι, ήτοι χρονικός αχρωμάτιστοι ρηματικοί τύποι, χωρίς καμιά δηλαδή χρονική σημασία, και γι' αυτό μπορούν να συνάπτονται με χρονικά επιρρήματα και χρονικούς εν γένει προσδιορισμούς που αναφέρονται όχι μόνο στο παρόν, παρά και στο παρελθόν και στο μέλλον».
  2. Μ. Χατζιδάκι, *Γενική γλωσσική*, μέρος Β' (*Ακαδημικά αναγνώσματα*, Γ'. Αθήνα: Σακελλαρίου, 1916) 328.
  3. D. L. Bolinger, «More on the present tense in English», *Language* 23 (1947) 436: «the base tense [...] oriented to nothing». W. F. Twaddell, *The English verb auxiliaries* (Providence: Brown University Press, 1960) 5: «zero modification». P. Kiparsky, «Tense and mood in Indo-European syntax», *Foundations of Language* 4 (1968) 34: «zero tense» κ.ά.

πεποίθηση πως η διαπιστωμένη σε μεγάλο αριθμό γλωσσών πολυσημία του ενεστώτα⁴ πηγάζει ακριβώς από την απουσία νοήματος. Ο ενεστώτας λέει πολλά γιατί 'ναι ανόητος.

Η συνήθης γραμματική αντίληψη θέλει αυτόν τον άσημο εν τη πολυσημία του «χρόνο» να τοποθετεί την πράξη ή την ενέργεια που δηλώνει το ρήμα στη βαθμίδα του παρόντος⁵. Σύμφωνα με την αντίληψη αυτή, ο ενεστώτας παρουσιάζει ιδιομορφίες, οι οποίες όμως εξηγούνται είτε προεκτείνοντας την έννοια του παρόντος προς τις άλλες χρονικές βαθμίδες (όπως με το μελλοντικό και τον αποτελεσματικό ενεστώτα— θεωρία του «διευρυμένου παρόντος») είτε επεκτείνοντας νοητά (και μεθερμηνεύοντας γραμματικά) τη στάση του ομιλητή απέναντι στο παρόν (όπως με τον ιστορικό ή δραματικό ενεστώτα)⁶. Σύμφωνα με την πρώτη θεωρία, ο ενεστώτας είναι μια χρονική κατηγορία αρκούτσας *ασαφής* ώστε τα πάντα εν τέλει να χωράνε στο καλάθι της: σύμφωνα με τη δεύτερη, ρητορική θεωρία, ο ενεστώτας είναι ένα σχήμα λόγου *τροπικό*, εφ' όσον παρελθόντα (ή και μέλλοντα) περιστατικά τα παρουσιάζει σαν να συνέβαιναν τη στιγμή της ομιλίας.

Και οι δύο θεωρίες μοιάζουν ν' αρνούνται εν τέλει την εννοιολογική τους αφετηρία, που δεν είναι άλλη από την έννοια του παρόντος. Απ' αυτήν ακριβώς την άρνηση ξεκινά η παρούσα εργασία. Αν παρόν είναι ο,τιδήποτε προβάλλεται ως τέτοιο, αν το παρόν είναι *παρουσίαση*, οφείλουμε τότε να μελετήσουμε τον ενεστώτα σαν έναν «τρόπο του λέγειν», ένα λεκτικό μέσο με το οποίο το παρόν *τίθεται*. Το παρόν δεν είναι η «στιγμή της ομιλίας»: είναι η ομιλία. Μ' αυτή την εννοιολογική μετατόπιση όμως, ο ενεστωτικός τύπος δεν μπορεί πια να θεωρείται νεκρό γράμμα: επιβάλλεται να εξεταστεί ως σημείο μιας *λεκτικής* πράξης η οποία δεν αναφέρεται απλώς σε κάποιο είδος περιστασης, αλλά, μέσω της ίδιας της αναφοράς σ' αυτήν, τη συγκροτεί.

4. Η πολυσημία του ελληνικού ενεστώτα καταγράφεται συνεπέστατα από τον Τζάρτζανο, ό.π. Για άλλες γλώσσες, βλ. σημ. 8 καθώς και τις εργασίες που παραθέτουν οι S. Chung και A. Timberlake, «Tense, aspect, and mood», στο *Language typology and syntactic description*, τ. III (Cambridge: Cambridge University Press, 1985) 202-58. Για εργασίες της προ-μετασημασιολογικής περιόδου, βλ. βιβλιογραφία και βιβλιοκρισίες στον R. L. Allen, *The verb system of present day English* (The Hague: Mouton, 1966), ενότητα 2.32. Η περιγραφή και ερμηνεία της ενεστωτικής πολυσημίας είναι ένα ακόμα από τα ζητήματα που έπεσαν σε αφάνεια με την επικράτηση της μετασημασιολογικής γραμματικής.
5. Βλ. ενδεικτικά B. Comrie, *Tense* (Cambridge: Cambridge University Press, 1985) 38: «in its basic meaning [the simple present tense] invariably locates a situation at the present moment, and says nothing beyond that».
6. Η δεύτερη αυτή θεωρία φαίνεται ν' ανακτά το χαμένο της κύρος τώρα που οι ψυχολογιστικές ερμηνείες ξαναγίνονται της μόδας: βλ. ενδεικτικά B. Langacker «Nouns and verbs», *Language* 63.1 (1987) 84: «the historical present [...] involves a type of *mental transfer*, whereby a past event is described as if it were unfolding at the moment of speech» [δική μας έμφραση]: πβ. R. Cooper, *Aspectual classes in situation semantics* (Stanford: CSLI, 1985) 43: «rhetorical relocation of a situation». Σχετικά με τη θεωρία του «διευρυμένου παρόντος» (extended present) βλ. W. E. Bull, *Time, tense, and the verb* (Berkeley: University of California Press) 12 κ.ε., passim: ο R. W. McCord, *The English perfect: Tense choice and pragmatic inferences* (Amsterdam: North Holland, 1978) Κεφ. 4, αξιοποιεί τη θεωρία αυτή για την ανάλυση του παρακειμένου για μια συνήθη εφαρμογή στην ανάλυση του ενεστώτα, βλ. F. R. Palmer, *The English verb* (1965: London: Longman, 1974²) 62: «present time is timeless, in that it extends without limit to both sides of now».

Για να διαγνώσουμε τα χαρακτηριστικά της πράξης αυτής θα εξετάσουμε τον ενεστώτα, πρώτα-πρώτα, σα μέσο υπομνηματισμού, επίδειξης και επιτέλεσης. Με τη βοήθεια αυτών των λειτουργιών —που δεν έχουν χρονική σημασιολογία— θα προσπαθήσουμε να καθορίσουμε το *είδος της αναφορικής σχέσης* στο οποίο εμπλέκονται οι ενεστωτικές περιγραφές. Στη συνέχεια, με κάθε δυνατή συντομία, θα δούμε πώς η ενεστωτική αναφορική σχέση τροποποιείται σε λόγο άχρονο και έγχρονο. Οι έννοιες που θα επικαλεστούμε είναι ηθελημένα στοιχειώδεις: δεν αφορούν την «άτεχνον τεχνολογία»⁷ των τυπικών συστημάτων περιγραφής του χρόνου και της όψης στις φυσικές γλώσσες αλλά μάλλον τις προϋποθέσεις αυτών των συστημάτων, δηλ. κυρίως τις διαδικασίες της *αναφοράς* και της *δείξης*. Δεν προσπαθούμε να ορίσουμε «τι είναι το 'παρόν' στο οποίο αναφέρεται ο ενεστώτας» αλλά μάλλον «τι σημαίνει για τον ενεστώτα να είναι παρόν», είτε στη (συν)ομιλία είτε απέναντι σε κάτι. Τέλος, στους τρόπους με τους οποίους παρεμβαίνει στη συνομιλία, θα διακρίνουμε ορισμένες από τις προϋποθέσεις της *αφήγησης*, τη σημασιολογική προπαρασκευή που απαιτείται για ν' αρχίσει ο άχρονος αυτός χρόνος να τρέχει σε λόγο συνεχή: με το ζήτημα του αφηγηματικού ενεστώτα, όμως, θ' ασχοληθούμε εκτενέστερα στο δεύτερο μέρος αυτής της εργασίας που θα δημοσιευτεί με υπότιτλο «Ο ιστορικός χρόνος»⁸.

7. Σέξτος Εμπειρικός, *Πρός μαθηματικούς*, Α.Ε 98.

8. Στην παρούσα εργασία, δε θ' ασχοληθούμε με «τη» σημασία του ενεστωτικού τύπου εν γένει αλλά μάλλον με τις σημασίες των ενεστωτικών *προτάσεων* ή περιγραφών για να είμαστε ακριβείς, το αντικείμενό μας είναι ακόμα πιο αφηρημένο: οι ενεστωτικές *αποφάνσεις* (propositions) βλ. ενότητα 3. Αν δεν προειδοποιούμε για το αντίθετο, όταν αναφερόμαστε στον ενεστωτικό τύπο θα τον εννοούμε σε οριστική, χωρίς να μας απασχολούν οι «εγκλίσεις» του. Σχετικά με τη μορφολογία του ενεστωτικού τύπου βλ. A. Ralli, *Éléments de la morphologie du grec moderne: la structure du verbe* (διδασκαλική διατριβή, Université de Montréal, 1988) 207-16. Είναι αξιοσημείωτο ότι, σύμφωνα με την ανάλυση της Ralli, ο ενεστώτας και ο παρακείμενος αποτελούν τα μόνα ρηματικά παραδείγματα που *στερούνται παντελώς του μορφήματος που εκφράζει το χρόνο*. Αντίθετα, παραδείγματα όπως αυτά του παρατατικού και του αορίστου είναι μορφολογικά «μαρκαρισμένα» για το παρελθόν: στους δύο μέλλοντες, το χαρακτηριστικό του χρόνου προκύπτει από συνδυασμό του μορίου *θα* με τους κλιτικούς τύπους.

Εφ' όσον δεν προτινουμε νέα ορολογία, θα χρησιμοποιούμε την ορολογία του Τζάρτζανου, ό.π., 259 - 66. Εκτός από τη *Σύνταξιν* του Τζάρτζανου παραδείγματα και «κατηγορίες ενεστώτων» αντλούμε από τον H. Seiler, *L' Aspect et le temps dans le verbe néo-grec* (Paris: Les Belles Lettres, 1952), από συντακτικά και γραμματικές της αρχαίας Ελληνικής στο ιδιαίτερα του E. Schwyzler, *Griechische Grammatik* (München: Beck, 1950), τ. II, του H. W. Smyth, *Greek grammar* (1920: Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1956²) και του Π. Λορεντζάτου, *Ιστορικό συντακτικό της Αρχαίας Ελληνικής* (Αθήνα: Τυπογραφείο Γ. Χρήστου, 1938): γενικά έργα για τις χρήσεις των χρόνων: O. Jespersen, *A Modern English grammar on historical principles*, τ. IV (1931: London: George Allen & Unwin, 1961²), του ίδιου, *Essentials of English grammar* (London: George Allen & Unwin, 1933), Allen, ό.π., G. Leech, *Meaning and the English verb* (1971: London: Longman, 1987²), Palmer, ό.π., J. - J. Franckel, *Etude de quelques marqueurs aspectuels du français* (Genève: Librairie Droz, 1989) Κεφ. I' επίσης εργασίες αφιερωμένες στον ενεστώτα, για τ' Αγγλικά: E. Calver, «The use of the present tense forms in English», *Language* 22 (1946) 317-25, Bolinger, ό.π., 434 - 6, A. G. Hatcher, «The use of the progressive form in English», *Language* 27 (1951) 254 - 80: για τα Γαλλικά: D. Paillard, «Temps, aspect, types de procès: A propos du présent simple», *Recherches nouvelles sur le langage*, Collection ERA 642 (Paris: Université Paris 7, D.R.L., 1988): για τα Γερμανικά: O. Ludwig, «Ein Vorschlag für die semantische Analyse des Präsens», *Linguistische Berichte* 14 (1971) 34 - 41.

2. Συνοδές περιγραφές

Θα ονομάζουμε *συνοδεντικές* τις χρήσεις του ενεστώτα με το εξής *σημαντικό*, αν και όχι πάντα ευδιάκριτο, χαρακτηριστικό: η *συνοδός ενεστωτική περιγραφή αναφέρεται σ' έναν τύπο περίπτωσης της οποίας συστατικό αποτελεί το ίδιο το γεγονός της αναφοράς σ' αυτήν*⁹. Θα διακρίνουμε, πρώτα και προσωρινά, τρεις υποκατηγορίες συνοδεντικών χρήσεων, μ' αυτή τη σειρά: επιγραφικές, τελεστικές και επιτελεστικές.

1. Ως *επιγραφικές* αναγνωρίζουμε τις χρήσεις του ενεστώτα σε κάθε είδους αναγραφές: *Ενθάδε κείται...* / *Πωλείται/Ενοικιάζεται* [οικόπεδο, διαμέρισμα] / *Σιντάσουμαι επίσεις* / *Ανοίγεται εδώ* [σε συσκευασίες προϊόντων] / *Απαγορεύεται το πνίγειν* / *Γίνονται Κολιές πληρωμής* / *Ο Κάν φονεύει τον Άβελ* [σε λεζάντες-εικονογραφίες, τίτλους πινάκων ζωγραφικής] κ.λπ.

2. Στις *τελεστικές* του χρήσεις ο ενεστώτας δεν συνοδεύει ένα «πράγμα» ή άλλο «σημείο» αλλά μάλλον μια σειρά από πράξεις, όπως φαίνεται σε επιδείξεις (ταχυδακτυλογράφικές, πειραματικές κ.ά.: *Συνδέω και τα τρία καλώδια στη σειρά*) και σε οδηγίες σκηνηκές (σε θεατρικά έργα ή σεναρία: *Μπαίνει η Ιουλία. Η υπηρέτρια τρέχει ανυπόμονα κοντά της*), ταξιδιωτικές (*Ξεκινάμε από την Πύλη του Αδριανού και μπαίνουν με στην Πόλη του Θησέα από την οδό Λυσικράτους*. *Ήδη από τα πρώτα βήματα βρίσκουμε τα παλιά σπίτια της Πλάκας. Στα δεξιά συναντάμε την πλατεία της Αγίας Αικατερίνης*)¹⁰, μαγειρικής (*Κόβετε από τις αγρινάρες το κοτσάνι, βγάζετε από την καρδιά το χνουδι και αμέσως τις ρίχνετε σε νερό με λεμόνι*) κ.α.

3. Με τη βοήθεια του *α'* προσώπου¹¹ και με μια μεγάλη γκάμα ρημάτων η οριστική του ενεστώτα αποκτά δύναμη *επιτελεστική*. Αυτό συμβαίνει με εκφρασμένα επιτελε-

9. Σχετικά με τους όρους «περίσταση», «γεγονός» καθώς και τον όρο «τύπος περίπτωσης» που χρησιμοποιείται παρακάτω, βλ. J. Barwise και J. Perry, *Situations and attitudes* (Cambridge, Mass.: The MIT Press, 1983). Αν και αποφύγαμε να χρησιμοποιήσουμε τεχνικές έννοιες της «σημασιολογίας των περιστάσεων» (situation semantics), η παρούσα εργασία, ως ένα βαθμό, εμπνέεται από ορισμένες ιδρυτικές αρχές αυτής της θεωρίας: πβ. και σημ. 47. Η έννοια της «προθετικότητας» (ενότητα 3) δεν έχει ακριβές αντίστοιχο στη σημασιολογία των περιστάσεων: βλ. όμως Barwise και Perry, *ό.π.*, 39: «perspectival relativity», 36 κ.ε., passim: «resource situations», J. Barwise, «Situations, facts and true propositions», στο *The situation in logic* (Stanford: CSLI, 1989) 221-54, ιδιαίτερα 228: «focus situation» και 236 κ.ε.: «perspectives of the speaker», «perspectival situations». Οι J. Barwise και J. Etchemedy, *The liar: An essay on truth and circularity* (Oxford: Oxford University Press, 1987), παρουσιάζουν την αυτοαναφορά ως σύνδρομο των λογικών παραδόξων. Ο J. Barwise, *ό.π.*, 153, 194 κ.ε., θεωρεί ότι αποτελεί ίσως γενικότερο γνώρισμα της γλωσσικής αναφοράς. Για άλλες έμμεσες οφειλές, ας συμβουλευθεί ο αναγνώστης τη βιβλιογραφία στη σημ. 35. Υπενθυμίζω ότι η ευρύτητα διαδεδομένη θεωρία του H. Reichenbach για τα σημεία αναφοράς των γραμματικών χρόνων εντάσσεται από τον ίδιο στην ευρύτερη θεωρία του περί αυτοαναφοράς (token - reflexivity): βλ. *Elements of symbolic logic* (1947: New York: Dover, 1980), ενότητες 50-51.

10. Χ. Κιοσσέ, «Περίπατος στην άγνωστη παλιά Αθήνα», *Το Βήμα*, 31-3-1991, Β17.

11. Αυτό δεν είναι το μόνο «γραμματικό κριτήριο» των επιτελεστικών: σύμφωνα με τον J. L. Austin, *How to do things with words* (1955: Oxford: Oxford University Press, 1975²) 56 - 66, δεν υπάρχει γραμματικό κριτήριο. Ο ενεστωτικός τύπος, παρά ταύτα, διαβίσι στις *εκφρασμένες* επιτελεστικές χρήσεις: η πρόταση «Δέχτηκα το στοίχημα» δεν προτείνει ένα στοίχημα αλλ' αφηγείται την ιστορία του. Μ' αυτή την έννοια - όσο ασαφής και να 'ναι - μπορούμε ν' αναφερόμαστε στον ενεστώτα ως δείκτη της επιτελεστικής λειτουργίας.

στικά ρήματα, ββαιωτικά (ββαιώνω, ισχυρίζομαι, ομολογώ, υποθέτω), κατευθυντικά (διατάζω, εκπιπαρώ, προσκαλώ, απαγορεύω), δεσμευτικά (στοιχηματίζω ότι..., [- Πάει το στοίχημα; - Πάει], δέχομαι, ορκίζομαι, υπόσχομαι), κηρυκτικά (κηρύσσω [πόλεμο, έναρξη του συνεδρίου], ονομάζω, αναγορεύω, παραιτούμαι), εκφραστικά ([σας] ευχαριστώ, [σας] συγχάιρω, απολογούμαι [για την καθυστέρηση], *συμπαρίσταμαι* [στο βαρύτατο πένθος σας])¹². Επιτελεστικός είναι και ο 'ββαιωτικός ενεστώτας' (στην πραγματικότητα: η ββαιωτική πρόταση) που στις παραδοσιακές γραμματικές καταγράφεται με μη-εκφρασμένα επιτελεστικά ρήματα (*Δεν το ξανακάνω, Η αστυνομία ουδεμία σχέση έχει με τα επεισόδια* [σε ανακοινωθέν της αστυνομίας]). Παρόμοια είναι η χρήση ενεστωτικών προτάσεων για κάθε είδους συνεννοήσεις, κατά την επισφράγιση συμφωνιών (*Συναντιόμαστε στον Χ και μετά βλέπουμε τι [θα] κάνουμε εντάξει*;) ή την ανάθεση ρόλων (*Εσύ πιάνεις την αριστερή έξοδο και δεν αφήνεις κανένα να περάσει*), σε απειλές (*Ψηλά τα χέρια ή πυροβολώ!*), προτροπές (*Τι λες, πάμε*;) κ.α. Στις περιπτώσεις αυτές επιτελεστική λειτουργία δεν έχει το ρήμα αλλά η όλη πρόταση. Συγγενείς με τις τελεστικές είναι οι εκφορές στις οποίες «προσαρμόζεται μια πράξη»¹³ του ομιλητή ([σας] *χαιρετώ, καλημερίζω, καλησπερίζω, καληνυχτίζω*)¹⁴ καθώς και εκφορές που «τιτλοφορούν»¹⁵ μια πράξη ή ένα τμήμα της (*Παραθέτω το χωρίο: «...»* [γίνεται η παράθεση]) / *Άρχεται/Λύεται η συνεδρίαση*) κ.ά.

Στον κύκλο αναφοράς αυτών των ενεστωτικών περιγραφών, ιδιαίτερα στις τελεστικές και επιτελεστικές τους χρήσεις, η λεκτική χειρονομία και το πράγμα ή το γεγονός που «δείχνει» συμφύρονται στην ίδια 'περίσταση': όπως θα λέμε: στο ίδιο πλάνο. Πρόκειται για *συμπαράταξη* λόγου και 'πράγματος' που μόνο εν μέρει μπορεί να νοηθεί ως σχέση δεικτική-αναφορική: την περιγράψαμε ήδη ως σχέση *αυτοαναφοράς*. Σύμπτωμά της αποτελεί η σχεδόν υποχρεωτική *γεινίαση* δηλούντος και δηλουμένου. Ας πάρουμε τα πράγματα με τη σειρά:

1. Στις επιγραφικές του χρήσεις ο ενεστώτας συνοδεύει και υπομνηματίζει ένα πράγμα-σημείο. Οι επιγραφές, όποιο και να 'ναι το «επιτελεστικό» ή «διαλεκτικό» τους αποτέλεσμα (συχνά εκφράζουν προειδοποιήσεις, απαγορεύσεις, προτροπές), λένε κατ' αρχήν αυτό που συμβαίνει ή ισχύει στον ή γύρω από τον τόπο ανάρτησης

12. Σχετικά με τις πέντε αυτές κατηγορίες επιτελεστικών ρημάτων (assertives, directives, commissives, declaratives, expressives) βλ. J. R. Searle, «A taxonomy of illocutionary acts», στο *Expression and meaning* (Cambridge: Cambridge University Press, 1979) 1-29. Η ταξινόμηση βασίζεται στον Austin, *ό.π.*, 148-64. Εναλλακτική ταξινόμηση με παρόμοιες προδιαγραφές παρουσιάζει ο S. Schiffer, *Meaning* (Oxford: Oxford University Press, 1972) Κεφ. IV. Οι Shiffer και Searle βασίζουν την ταξινόμησή τους στην έννοια της *σημαντικής πρόθεσης* (meaning intention): πβ. J. R. Searle, «Meaning, communication, and representation», στο *Philosophical grounds of rationality: Intentions, categories, ends*, επιμ. R. E. Grandy και R. Warner (Oxford: Clarendon Press, 1986) 209-26' του ίδιου, *Intentionality: An essay in the philosophy of mind* (Cambridge: Cambridge University Press, 1983) 166 - 76. Η προθετική ανάλυση των επιτελεστικών χρήσεων προαγγέλει από τον P. F. Strawson, «Intention and convention in speech acts», στο *Logico-Linguistic Papers* (London: Methuen, 1971) 149 - 69' πβ. και S. C. Levinson, *Pragmatics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1983) 239 κ.ε.

13. Austin, *ό.π.*, 81: «cases of suiting the action to the word».

14. «Πβ. Σ. Τσοχατζίδης, 'Καλημερίζω', 'καλησπερίζω' και 'καληνυχτίζω': Πραγματολογικές παρατηρήσεις», *Μελέτες για την Ελληνική γλώσσα* (1985) *ό.π.*, 269-77.

15. Austin, *ό.π.*, 82.

τους: η λεζάντα, π.χ., έχει το περιεχόμενο που μ' έναν άλλο τρόπο παριστάνεται στη γειτονική της εικόνα. Οι 'επιγραφές' ορίζουν την απαραίτητη προοπτική μέσω της οποίας ο συνοδός τους γίνεται ρητός και κατανοητός. Λεζάντα και εικόνα ερμηνεύουν η μία την άλλη.

Οι συνοδοί, δηλούν και δηλούμενο, τοποθετούνται στο ίδιο πλάνο, προκύπτουν από κοινό νοηματικό σχεδιασμό. Η γειννιάσή τους μπορεί να νοηθεί κυριολεκτικά ως τοπική (εδώ πωλούνται τσιγάρα, εδώ συντάσσονται αιτήσεις) και αρκεί για να ορίσει το (ή ένα κάποιον) γλωσσικό περιβάλλον από το οποίο απουσιάζουν άλλες συντεταγμένες: δεν υπάρχουν περιστάσεις εκφοράς, με την κυριολεκτική έννοια, δεν παρίστανται συνομιλητές, πρόσωπα που εμπλέκονται σε διάλογο, και, βέβαια, δεν ορίζεται κάποια αφηγηματική χρονική στιγμή, κάποιο «σημείο της ομιλίας» από το οποίο να συγκροτείται το ενεσθητός. Το «εδώ» είναι χωρίς «τόρα»: ούτε νοείται σε συμφραστική σχέση με γε.τοικά ενεστώτα¹⁶. Έτσι, η «αλήθεια» της ενεσθητικής επιγραφής ή περιγραφής είναι άχρονη (zeitlos) αλλά με την έννοια: tempusindifferent¹⁷. «Παρονική στιγμή», αν υπάρχει, είναι αυτή που προκύπτει από την εκάστοτε παρεμβολή ενός σώματος ξένου: του (τυχαίου) «ακροατή» ή θεατή¹⁸. Αντιστρέφοντας τον όρο του D. Kaplan¹⁹, θα λέγαμε πως η αναφορά στο επιγραμμένο φαινόμενο είναι πάντοτε έμμεση.

Εφ' όσον στην επιγραφική του χρήση το ρήμα δεν προσσημαίνει χρόνο, μπορεί να παραλείπεται ή να ονοματοποιείται. Από λειτουργική άποψη, η επιγραφή «Πωλούνται τσιγάρα» είναι ισοδύναμη με την επιγραφή «Τσιγάρα» (ή ίσως: «ΤΣΙΓΑΡΑ») και η λεζάντα «Ο Κάιν φονεύει τον Άβελ» ισοδύναμη με τη λεζάντα «(Ο) φόνος του Άβελ από τον Κάιν» (ή άλλες παρόμοιες). Γι' αυτό, εξ άλλου, οι επιγραφικές χρήσεις δύσκολα εκτείνονται πέρα από τα όρια της πρότασης: τα όρια αυτά τούς είναι ήδη υπεραρκετά²⁰.

16. Όπως, αντίθετα, συμβαίνει, π.χ., με τον παρατατικό ο οποίος δεν μπορεί να υπάρξει παρά ως πλαίσιο (frame, σύμφωνο με την ορολογία του O. Jespersen) γειτονικών τεκταινομένων ή ως αφηγηρία τους. Η πρόταση «Πλάγιαζα ναρίς» αποκτά συντακτική υπόσταση μόνο αφού συμπληρωθεί με τους κατάλληλους χρονικούς προσδιορισμούς — «Για χρόνια πλάγιαζα ναρίς» — (ή) στην αρχή μιας αφήγησης: πβ. Μ. Τζεβελέκου, «Χρόνος, ρηματική όψη και ποιόν ενεργείας: Πλευρές των σχέσεών τους», *Μελέτες για την Ελληνική γλώσσα* (1988) 373: «μη ελεύθερη χρήση του [παρατατικού] στο επίπεδο της φράσης».

17. Schwyzer, ό.π., 270· Bolinger, ό.π., 436: «non-committal about time»· πβ. J. Lyons, *Semantics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1977) τ. II, 679-81.

18. Πβ. όμως P. Grice, «Utterer's meaning and intentions», στο *Studies in the way of words* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1989) 112-5.

19. Περὶ άμεσης αναφοράς (direct/rigid reference) βλ. D. Kaplan, «Demonstratives: An essay on the semantics, logic, metaphysics, and epistemology of demonstratives and other indexicals», στο *Themes from Kaplan*, επιμ. J. Almog, J. Perry και H. Wettstein (Oxford: Oxford University Press, 1989) 481-563.

20. Εξείρεση αποτελούν οι επιγραφικές χρήσεις που υπομηματίζουν ένα ολόκληρο κείμενο· στις περιπτώσεις αυτές επιγραφική είναι μια πλήρης αφηγηματική ενότητα, όπως σε περιλήψεις επιστημονικών άρθρων (όπου ο ενεσθητός συχνά εναλλάσσεται με τον μέλλοντα ή τον αόριστο, ανάλογα με τη θέση του στο κείμενο: *Στην εργασία αυτή εξετάζω [θα εξετάσω/εξέτασα]...*), περιλήψεις κεφαλαίων σε μυθιστορήματα (όπου συχνά εναλλάσσεται με τον αόριστο (Μ. Θερβάντες, *Ο Δον Κιχώτης*, μτφρ. Κ. Καρθαίου (Αθήνα: Σύγχρονη Λογοτεχνία, 1954), Β' IX, 85: *Όπου συνεζίζεται και παίρνει τέλος η τρομερή μάχη του λεβέντη της Βισκάγιας και του*

2. Περισσότερο, *αλλά*· όχι ακόμα εντελώς, αναβαθμισμένη είναι η διαλογική λειτουργία του ενεστώτα στις τελεστικές του χρήσεις. Ο ομιλητής αναλαμβάνει τώρα το ρόλο του *αφηγητή*. Συνομιλητές δεν υπάρχουν, υπάρχει όμως, αν και μπορεί να μην παρίσταται, *ακροατήριο* (θεατές μιας επίδειξης, εκτελεστές μιας συνταγής κ.λπ.). Παρ' όλο που δε δίνουν λαβή σε συνομιλία, οι τελεστικές χρήσεις πληρούν αυτή τη στοιχειώδη προϋπόθεση της δεικτικής δέσμευσης: *απευθύνονται* (σε ορισμένους ή οριστούς αποδέκτες).

Χρονικά και τοπικά, ο τελεστικός λόγος «δείχνει» σε 'περιβάλλοντα' που χρειάζονται ανασύσταση, συχνά με τη διαμεσολάβηση ενός άλλου 'κειμένου' (όπως σε περιλήψεις, τίτλους κ.λπ.: βλ. σημ. 20). Η αφήγηση σκοπό έχει ν' αναδείξει ένα γενικότερο πλάνο ή στόχο που συμπεριλαμβάνει τις επόμενες τελεστικές περιγραφές· ορίζει τις ενδιάμεσες ενέργειες που αναδεικνύουν κάποιο επίτευγμα (επίδειξεις, ακόμα και στην παραπειστική εκδοχή της ταχυδακτυλουργίας), ενσωματώνει μια σκηνή στο έργο (σκηνικές οδηγίες), υπομηματίζει μια περιήγηση βάσει ενός «χάρτη» (ταξιδιωτικές οδηγίες), αποσκοπεί στη δημιουργία ενός μουσάκι με αγκινάρες (οδηγίες μαγειρικής). Οι ενεσθητικές περιγραφές συνιστούν —για να χρησιμοποιήσουμε όρους της αφήγησης— την *πλοκή* που υπηρετεί παρόμοια έργα.

Ο ρητός τελεστικός λόγος είναι συνοδευτικός. Όμως δεν παρουσιάζει το τι αλλά το *πώς*. Η ερώτηση αυτή, η ερώτηση «πώς;», αφορά μονίμως τα *περατέρω* (με όρους της αφήγησης: μια *κρίσιμη προοπτική*, μια *πρόσβλεψη*), όπου οι επόμενες τελεστικές περιγραφές «δείχνουν» μέσω μιας αναλυτικής και (συνήθως) λεπτομερούς τελεολογικής διαδικασίας. Έργα, οι τελεστικές χρήσεις υπομηματίζουν μια *σειρά* από διακριτές πράξεις· λόγια, τελεστικός ενεσθητός μπορεί να θεωρείται ολόκληρο το *κείμενο* που τις εμπεριέχει και τις ορίζει ως τελεστικές. Δε μπορούμε, πράγματι, να μιλάμε για τελεστικές χρήσεις στα όρια της πρότασης· οι τελεστικές περιγραφές εμφανίζονται πάντα συντεταγμένες, στο ίδιο σημασιολογικό και συντακτικό πλάνο. Ο τελεστικός είναι ενεσθητός *κειμενικός* — κατ' ανάγκην.

Τι είδους κείμενα είναι τα τελεστικά; Περιληψάρια, λυσάρια, υπομήματα, σχόλια, συνήθως, επιτομίες, συνταγολόγια, χρηστικοί οδηγοί, αναμεταδόσεις — κείμενα που, συνήθως, καταγράφουν το ήδη-ειπωμένο, το *τυποποίησιμo*, αυτό που μπορεί να παίζεται κ.ι. να ξαναπαίζεται από διαφορετικούς κάθε φορά «αφηγητές». Προτιμάται εδώ το μη-καταστασιακό και ιδιαίτερα το 'τελικό' (telic) ποιόν ενεργείας· πράγματι, στα παραδείγματα που παραθέσαμε περιλαμβάνονται κυρίως τελειώσεις (*τρέχει κοντά του*) και επιτεύξεις (*βρίσκουμε τα παλιά σπίτια της Πλάκας*), δηλ. δραστηριότητες που ορίζονται από το τέλος τους²¹. Επειδή η αναγνώριση του όλου, του σκοπού, εμπεριέ-

γενναίου της Μάντσας· αντίθετα Β' X, 90: *Τα χαριτωμένα λόγια που επώθησαν μεταξύ του Δον Κιχώτη και του Σάντσου Πάντσα*), τίτλους εφημερίδων (*Ιδιωτικοποιείται η κυβέρνηση*· *Ο πρωθυπουργός αναχωρεί για Λουξεμβούργο* — συνήθως παραδείγματα «μελλοντικών» χρήσεων), αναγγελίες (τηλεοπτικών) ταινιών (*Αυτός είναι παντρεμένος. Εκείνη τον ερωτεύεται τρελά. Την Παρασκευή στις 9 μ.μ. στο Κανάλι XXX*) κ.α. Η «πύκνωση του νοήματος» που επιχειρείται και σ' αυτές τις περιπτώσεις έχει ερμηνευτική ισχύ: «να τι συμβαίνει, *ιδού* πώς έχουν τα πράγματα». Στο βαθμό που επιγράφουν μια σειρά πράξεων, οι χρήσεις αυτές έχουν επίσης τελεστική αξία: «να πώς γίνονται τα πράγματα».

21. Στα τελεστικά κείμενα οι περισσότερες δραστηριότητες (π.χ. *ανακατεύετε καλά*) ορίζονται, κατά κανόνα, από κάποιο σκοπούμενο τέλος (π.χ. *ανακατεύετε μέχρι να πήξει*), δηλ. ως τελειώσεις. Για τις διάφορες κατηγορίες *ποιού ενεργείας* (Aktionsart) θα χρησιμοποιούμε την ορο-

χεται στην αναγνώριση των μερών, των μέσων – και αντιστρόφως – η ανασύνθεση του τελεστικού ενεστώτος – η οποία ανασύνθεση, από το ακροατήριο ή από τον γραμματικό – δεν μπορεί παρά να έχει κυκλικό χαρακτήρα. Οι συγχρονισμοί που επιβάλλουν τα τελεστικά κείμενα δεν περιλαμβάνουν απαραίτητα τη «στιγμή της ομιλίας», όπως σε μια επίδειξη, αλλά' οποιοδήποτε διατεταγμένο σύνολο στιγμών ορίζεται από την εκτέλεση – έργο ή λόγος – των περιγραφόμενων πράξεων, όπως στις σκηνοθετικές οδηγίες ή τις μαγειρικές συνταγές. Η σχέση με τα 'πράγματα' δεν είναι ούτε εδώ δεικτική, τουλάχιστον με τη χρονική έννοια. Επίσης, όσο πιο απομακρυσμένο από την κατάσταση της εκφοράς είναι το ακροατήριο τόσο ατελέστερη φαίνεται η προοπτική του ομιλούντος προσώπου: ο ομιλητής μοιάζει να «διαβάζει» το κείμενο του' το ξαναπαίζει²².

Στα κειμενικά ενεστώτα η γειννίαση δηλούντος και δηλουμένου προϋποτίθεται ή εξυπακούεται αυτή επιτρέπει στη λέξη να συμμετέχει στο έργο – και εν μέρει να ταυτίζεται μ' αυτό: σύμφωνα με την εύστοχη διατύπωση του M. Joos, στις επιδείξεις «word and deed define each other»²³.

3. Στην περίπτωση των επιτελεστικών χρήσεων, τέλος, η σχέση λόγου και πράγματος-έργου ελαχιστοποιείται²⁴. η σημασιολογική απόσταση, που ο όρος 'γειννίαση' εϋκπονοεί, εκμηδενίζεται: η πράξη της δήλωσης δηλώνει τον εαυτό της. Για να χρησιμοποιήσουμε μερικούς απ' τους γνωστότερους αφορισμούς από τη θεωρία των ομιλιακών πράξεων, «the word is the deed», «saying is doing» ή σύμφωνα με την αναλυτικότερη διατύπωση του J. L. Austin, «the issuing of the utterance is the performing of the action»²⁵.

λογία του Z. Vendler, «Verbs and times», στο *Linguistics in philosophy* (Ithaca: Cornell University Press, 1967) 97-121: states: *καταστάσεις*, activities: *δραστηριότητες* ή/και *διαδικασίες*, accomplishments: *τελειώσεις*, achievements: *επιτεύξεις*: πβ. A. P. D. Mourelatos, «Events, processes, and states», στο *Tense and aspect* (Syntax and Semantics, τ. 14), επιμ. P. J. Tedeschi και A. Zaenen (New York: Academic Press, 1981) 201: «process [...] is the topic-neutral counterpart of activity» για τα μη-καταστασιακά κατηγορήματα ο Mourelatos χρησιμοποιεί τον όρο occurrences, που υιοθετούμε με την απόδοση *συμβάντα*: πβ. σημ. 50. Ο όρος 'ποιόν ενεργείας' αντιδιαστέλλεται από τον όρο *όψη* (aspect), που επίσης μεταφράζεται συχνά (κατά τη γνώμη μας λανθασμένα) ως 'ποιόν ενεργείας'. Σχετικά με τις διάφορες κατηγορίες ποιού ενεργείας, την ταξινόμηση και την ερμηνεία τους βλ. επίσης A. Kenny, *Action, emotion, and will* (London: Routledge & Kegan Paul, 1963) Κεφ. VIII: Mourelatos, ό.π.: D. Dowty, *Word meaning and Montague grammar* (Dordrecht: Reidel, 1979): H. J. Verkuyl, «Aspectual classes and aspectual composition», *Linguistics and Philosophy* 12 (1989) 39-94: Cooper, ό.π. Όπως φαίνεται από τις μελέτες αυτές, η ταξινόμηση του Vendler είναι κάθε άλλο παρά τελεσιδική, η ορολογία του πάντως χρησιμοποιείται ως σημείο αναφοράς.

22. Πβ. E. Goffman, *Frame analysis: An essay on the organization of experience* (1974: Boston: Northeastern University Press, 1986²) 508: «ordinarily when an individual says something, he is not saying it as a bald statement of fact on his own behalf. He is recounting. He is running through a strip of already determined events», 504 - 6: «replayings», 124 κ.ε.: «theatrical frame», «performance», «audience role».
23. M. Joos, *English language and linguistics* (Beograd: Institute for Experimental Phonetics, 1958) 87 - 8 (παραπέμπεται από τον Allen, ό.π., 67).
24. Καταχρηστικά ίσως μπορεί να περιγραφεί ως συνοδευτική, υπομνηματική ή σχολιαστική πβ. Strawson, ό.π., 160 - 1. Τον όρο «υπομνηματικές», αντί του όρου «συνοδευτικές», χρησιμοποιήσαμε στην προφορική ανακοίνωση αυτής της εργασίας.
25. Austin, ό.π., 6, passim. Στη διαπραγμάτευσή της του ενεστώτα η A. G. Hatcher είχε ήδη το

Αυτή την «πρωτοφανή δυνατότητα του είπε και ἐγένετο»²⁶ τη νοούμε (και προβάλλεται για να νοηθεί) ως *αυτοαναφορά*. Ειδικότερα: τα εκφραστικά ρήματα λειτουργούν σαν επιγραφές της προθετικής/συναισθηματικής στάσης του ομιλητή, της οποιίας και αποτελούν την ενδεδειγμένη, την *αυτεπάγγελτη* – λεκτικά τουλάχιστον – διέξοδο: τη *δημόσια* διέξοδο (*λυπάμαι*). Με τη χρήση κατευθυντικών και δεσμευτικών ρημάτων η ίδια η ομιλιακή πράξη δεσμεύεται από το περιεχόμενο και τις συνέπειές της (*ορκίζομαι*): στις δεσμευτικές εκφορές αποδέκτης αυτής της «αιτιακής αυτοαναφοράς» είναι ο 'ομιλητής', στις κατευθυντικές, ο 'ακροατής' (*σε διατάζω*). Σκοπός της πράξης που δηλώνεται με τα κτηρικτικά ρήματα είναι η δημιουργία μιας νέας κατάστασης πραγμάτων με μόνο εργαλείο τη δήλωσή της (*κηρύσσω* *την έναρξη του συνεδρίου*). Με παρόμοιο τρόπο, οι 'συνθήκες επαλήθευσης' των βεβαιωτικών εκφορών περιλαμβάνουν το ίδιο το γεγονός ότι ο ομιλητής δεσμεύεται ως προς την αλήθεια (ή, γενικότερα, το 'βαθμό επιτυχίας') της απόφασής που εκφράζει (π.χ. με το *ομολογώ* η απόφαση είναι περισσότερο 'γεγονοτική' απ' ό,τι με το *υποθέτω*)²⁷.

Γενικά, οι επιτελεστικές χρήσεις είναι δυνατές σε γλωσσικά περιβάλλοντα αυστηρά *θεσμισμένα*, με έντονα τελετουργικά στοιχεία²⁸. Πρέπει να τονίσουμε πως ο τελεστικός λόγος είναι όσο παίρνει 'διαλογικός' – διαλογικός *κατ' ανάγκη*. Η επιτέλεση δεν νοείται χωρίς *συνομιλητές* σε *κατάλληλες* συνθήκες εκφοράς ούτε χωρίς *προσομφωνημένες* (δηλ. συμβατικές σε βαθμό μικροκώδικα) διαδικασίες διεκπεραίωσης των ομιλιακών τους πράξεων²⁹. Οι ομιλητές δεν συνυπάρχουν σαν αντικριστοί καθρέφτες: *εμπλέκονται* στη (και από τη) συνομιλία, όπως καθαρά φαίνεται κυρίως στις χρήσεις των δεσμευτικών ρημάτων. Αν και ο επιτελεστικός λόγος δεν είναι κειμενικός, προϋποθέτει συχνά μια αφηγηματικού τύπου *διάταξη πράξεων* ('turn taking') στο γλωσσικό περιβάλλον, το κείμενο, η διάταξη αυτή γίνεται συχνά αντιληπτή ως κατανομή συμπληρωματικών ομιλιακών *ρόλων* (– *Δέχεται*; – *Δέχομαι*). Η χρήση του επιτελεστικού προθήματος είναι ένα, το κυρίαρχο, αλλά' όχι το αποκλειστικό λεκτικό *συμβάν*³⁰ σε μια σειρά από γεγονότα που από κοινού εξασφαλίζουν την

1951, ό.π., 267, καταγράψει την επιτελεστική ισχύ ορισμένων ρημάτων στο α' πρόσωπο της οριστικής του ενεστώτα: «With *I deny that he is guilty*, *I thank you*, *I pass*, etc. we have to do with a very peculiar type of predication, which I have never happened to see commented upon: the 'activity' predicated has no existence apart from the predication, but is identical with it. When I make the predication *My back aches* I am merely announcing what is going on as I speak, and what would still be going on if I were silent. But it is only by pronouncing the words *I deny*, *I thank you*, *I pass* that the activities of denying, thanking, passing are accomplished. [...] The predicated activity is intangible since it does not exist apart from the predication».

26. K. Παπαγιώργη, «Οικείος και μακρός λόγος», στα *Σταμαία και ετεροβαλή* (Αθήνα: Καστανιώτης, 1990²) 177.
27. Αντ'αυτίς παρατηρήσεις αυτής της παραγράφου από τον Searle, *Intentionality*, 164 κ.ε.: «conditions of satisfaction», 169-71: «causal self-referentiality». Ο Searle, ό.π., 173, ξεχωρίζει τις βεβαιωτικές κι εκφραστικές εκφορές από το γεγονός ότι είναι μεν αυτοαναφορικές αλλά' όχι αιτιακά αυτοαναφορικές.
28. Βλ. Austin ό.π., 3: «going through a form of», 19: «ritual or ceremonial», 27 κ.ε.: «whole code of procedure», 35-8: «misexecutions», 36: «wrong formulas», «flaw in the rituals», 81, 152: «behaviours», 84: «ritual phrases», 117: «response or sequel», 145: «right or proper thing to say», passim.
29. Austin, ό.π., 32: «to be bound by the 'precedent' we set».
30. Austin, ό.π., 8: «a, or even *the*, leading incident in the performance of the act».

κατανόηση και αποδοχή³¹ της ομιλιακής πράξης ως έχει, δηλ. όπως αυτο-αναφέρεται. Τα γεγονότα αυτά είναι η συνομιλία.

Έπεται από τα παραπάνω ότι στο «χρονικό σημείο της ομιλίας» η επιτελούσα εκφορά 'αναφέρεται' κατά συμβεβηκόσ, τυχαία: η ομιλιακή πράξη (speech act) δεν ορίζεται από τη χρονική της δείξη αλλά από το ίδιο το γεγονός της εκφοράς: υπόσχομαι όχι επειδή αυτό λέω τώρα αλλά επειδή αυτό λέω³². Ας παρατηρηθεί, επιπλέον, πως η ενότητα ομιλιακής πράξης και εκφοράς (enunciation, elocution) δίνει στην ενεστωτική «περιγραφή», παρά το διαφορετικό μορφολογικό προορισμό της, την όψη του ήδη-συντελεσμένου (perfective)³³, όψη που συν-δηλώνει τη χρονική της αποδέσμευση από το «παρόν» της ομιλίας.

Ας συγκεντρώσουμε αυτές τις παρατηρήσεις: οι συνοδές ενεστωτικές περιγραφές προϋποθέτουν μια κυκλική αναφορική σχέση, που, ως εκ τούτου, τείνει να ορίζεται έμμεσα, μεταξύ «πραγμάτων» που γειτονούν: η σχέση αυτή δεν είναι αντισυμμετρική, όπως γενικότερα νοείται η σχέση της αναφοράς/δείξης: ειδικότερα, οι συνοδευτικές χρήσεις στερούνται χρονικής δείξης ή συνδηλώνουν το χρόνο μέσω της ομιλιακής πράξης που υπηρετούν: η «χρονικότητά» τους είναι πρωτογενής, βρίσκεται αποτυπωμένη στην ίδια τη σύσταση του ενεστώτος (απ' όπου, άλλωστε, οι τελεστικές χρήσεις αντλούν την ικανότητα ν' αφηγούνται) δεν προκύπτει από κάποια διαδικασία

31. Austin, ό.π., 117: «securing of uptake».

32. Πβ. Palmer, ό.π., 61: «performative verb forms [...] merely state the occurrence of the activity. [...] It is in the manner or cause that the speaker is interested; the duration of the activity is not in question». Αντίθετα, ο Comrie, ό.π., 37, θεωρεί ότι οι «επιτελεστικές χρήσεις «can be conceptualized as momentaneous». Ότι οι χρήσεις αυτές δεν δηλώνουν το παρόν παρά μόνον συμπτωματικά φαίνεται από το γεγονός ότι πρόσωπα ή δευτερο/τριτοπρόσωπα ρήματα (συνήθως σε παθητική φωνή) μπορούν επίσης να χρησιμοποιούνται επιτελεστικά: *δια της παρούσης εξουσιοδοτείται...* (βλ. Austin, ό.π., 57, passim) ομοίως προτάσεις που δεν έχουν εκφρασμένο επιτελεστικό ρήμα. Εξ άλλου, ρήματα όπως το κληρονομώ δεν έχουν άμεση σχέση με το «χρονικό σημείο της ομιλίας».

33. Την ίδια όψη έχει βέβαια ο τελεστικός ενεστώτας καθώς και ο «δημοσιογραφικός» (reporter's present): βλ. Ö. Dahl, *Tense and aspect systems* (London: Blackwell, 1985) 81: «A perfective present would [...] be a contradiction in terms. However, there are candidates for total events at the moment of speech: notably the so-called reportive present and performatives». πβ. Langacker, ό.π., 83: «[στην περίπτωση των επιτελεστικών] the profiled process is identified with the speech event itself, so it is not only possible but actually necessary for the two to coincide». Τόσο ο Dahl όσο και ο Langacker ερμηνεύουν την όψη του συντελεσμένου στις χρήσεις αυτές από τη σύμπτωση της ομιλιακής πράξης με το «χρονικό σημείο της ομιλίας», δηλ. από μια ιδιότητα που α) αφορά το χρόνο μάλλον παρά την όψη του ρήματος και β) οι επιτελεστικές χρήσεις την έχουν εντελώς συμπτωματικά. Θεωρώ προτιμότερη την άποψη ότι στα παραδείγματα αυτά η όψη είναι αόριστη μάλλον παρά συντελεσμένη: η εντύπωση του συντελεσμένου προέρχεται από το γεγονός ότι η κατηγορήση είναι μη-καταστασιακή (βλ. σημ. 32 και παρακάτω, ενότητα 5). Ας σημειωθεί ότι στις επιτελεστικές χρήσεις, ακόμα και στην περίπτωση εκφραστικών ρημάτων, που, κατά τα άλλα, δηλώνουν «ψυχική κατάσταση», δεν εκφράζεται στην κυριολεξία «κατάσταση» αλλά μάλλον μια κατάσταση ως πράξη. Η σύμπτωση στα Ελληνικά των όρων 'επιτέλεση' (accomplishment, κατά Kenny: performance), από τη θεωρία του ποιού ενεργείας, και 'επιτελεστικός' (performative), από τη θεωρία των ομιλιακών πράξεων, είναι στο σημείο αυτό διαφωτιστική. Βλ. σχετικά, από τους διάφορους τρόπους «to go wrong», που συζητά ο Austin, ό.π., 40 κ.ε., τους σχετικούς με συναισθήματα, σκέψεις και προθέσεις.

«πραγμάτωσης» στο χρονικό άξονα της ομιλίας: η ομιλία τους είναι ξένη: ή βρίσκονταν εξαρχής σ' αυτήν: τη στιγμή της εκφοράς, οι ενεστωτικές περιγραφές μοιάζουν ν' αποτελούν ήδη μέρος της περιστασης στην οποία παραπέμπουν: η αυτοαναφορικότητα, άλλωστε, όπως φαίνεται ιδίως από τις επιτελεστικές χρήσεις, επιτρέπει στην ενεστωτική περιγραφή να προβάλλει στο περιβάλλον της, γλωσσικό και εξωγλωσσικό, απαιτήσεις θεσμιστικές: ορίζεται απ' αυτό και το ορίζει, περιέχεται σ' αυτό και το περιέχει.

Ο ενεστωτικός τύπος αποτελεί αναγνωριστικό σημείο –και συχνά το μόνο αναγνωριστικό σημείο (επιτελεστικές χρήσεις)– οποιουδήποτε 'πράγματος' συνοδεύει. Ό,τι βάζει σε εισαγωγικά δεν το ανασύρει απλώς από την υλική του αφάνεια για να του δώσει αξία χρηστική και επικοινωνιακή: το συνθέτει, το ενοποιεί, το προ-καλεί μάλλον παρά το 'δηλώνει'. Ως εκ τούτου, η συνοδός ενεστωτική περιγραφή μοιάζει ν' ανακαλεί κάτι το άμεσο, το σχεδόν αυτόματο: αξιώνει *αυτεπάγγελτα*, με απειλή μάλιστα την παντελή στέρση νοήματος, τον ίδιο το λεκτικό στιγματισμό της 'πράξης', της 'ενέργειας' ή της 'κατάστασης πραγμάτων' που συνοδεύει.

Η αυτοαναφορικότητα των περιγραφών εγγυάται και τη διαλογική τους αυτάρκεια: μέσα στο διά-λογο, όπως, άλλωστε, συμβαίνει και με τον αφηγηματικό ενεστώτα³⁴, οι τελεστικές χρήσεις τείνουν να σχηματίζουν *ομιλιακές ησίδες*: δεν περιβάλλονται από τίποτα (επιγραφικές, τελεστικές χρήσεις), εκτός ίσως από τ' απαραίτητα για να τις υπηρετούν και να τις αναδεικνύουν λεκτικά ή εξωγλωσσικά στοιχεία (επιτελεστικές χρήσεις), τα οποία, στην τελευταία αυτή περίπτωση, αποτελούν τα σημάδια μιας ξαναπαιγμένης κι επαναλήψιμης τελετουργίας. Οι ενεστωτικές περιγραφές, κατά κάποιο τρόπο, έχουν τεθεί πριν ακόμα εκφραστούν.

Το «παρόν» του λόγου δεν ερμηνεύει την ενεστωτική περιγραφή: αυτή το ερμηνεύει. Οι συνοδευτικές χρήσεις μας επιβάλλουν να εξετάσουμε τις ενεστωτικές περιγραφές απ' αυτήν ακριβώς τη σκοπιά: ως *ερμηνευτικές πράξεις*.

3. Οι ενεστωτικές περιγραφές «θέτουν τα φαινόμενα»

Ας διερευνήσουμε τα όρια της ακόλουθης αναλογίας: *η ενεστωτική περιγραφή και το δηλούμενο της εμπλέκονται σε σχέση παρόμοια με αυτή που συνδέει πρόθεση και πράξη.*

Οποιαδήποτε πράξη εντάσσεται εν τέλει στην προοπτική ενός νοηματικού γεγονότος, το οποίο συνήθως δηλώνεται με το γενικό όρο *πρόθεση* (intention) του πράττοντος και αναγνωρίζεται από το προνόμιό του να συλλαμβάνει τα ενδεχομένως παραπλανητικά φυσικά «νεύματα» του δρώντος ατόμου, που η ίδια έχει προκαλέσει, σ' ένα είδος συνεκτικού ιστού. Η πρόθεση δημιουργεί την απαραίτητη προοπτική μέσα στην οποία και μόνο υφίστανται τα δηλούμενά της, οι πράξεις. Μπορούμε να ονομάσουμε αυτή την προοπτική *προθετική σχέση*.

Ποια είναι τα σημάδια της αναλογίας;

1. Με ορισμένες συνθήκες, που αναγκαστικά παραλείπουμε³⁵, η προθετική περι-

34. D. Schiffrin, «Tense variation in narratives», *Language* 57.1 (1981) 51: «tendency for verbs in the same tense to cluster together».

35. Εκτός από την πλούσια φαινομενολογική βιβλιογραφία, ο αναγνώστης μπορεί να συμβου-

γραφή –όπως και η ενεστωτική– είναι η *αυτεπάγγελτη*³⁶ περιγραφή της «πράξης» που συνοδεύει (μάλλον παρά δηλώνει), με την έννοια που, λ.χ., ερχόμενος από την Ομόνοια και πηγαίνοντας στο Σύνταγμα, αυτεπάγγελτη περιγραφή των ενεργειών μου είναι η περιγραφή «Πηγαίνω στο Σύνταγμα» και όχι «Πηγαίνω στη Σταδίου» ή «Κουνάω τα χέρια και τα πόδια μου»³⁷, παρ' όλο που και οι τρεις μπορούν να είναι αληθείς στις ίδιες συνθήκες. Με παρόμοιο τρόπο, η αυτεπάγγελτη περιγραφή μιας υπόσχεσης περιλαμβάνει το επιτελεστικό πρόθημα *υπόσχομαι*, παρ' όλο που η πράξη αυτή είναι δυνατή και χωρίς τη ρητή δήλωσή της: γενικότερα, όπως παρατηρήσαμε, η ενεστωτική περιγραφή μοιάζει να «στιγματίζει» ή να ερμηνεύει τη συνοδευόμενη περίπτωση· η ενεστωτική είναι αυταπάγγελτη περιγραφή.

2. Όπως και η (συνοδός) ενεστωτική, η προθετική περιγραφή αποτελεί *αναπόσπαστο τμήμα* της πράξης που περιγράφει και, περιγράφοντας, αιτιολογεί³⁸ είναι, εν μέρει τουλάχιστον, η πράξη, ανήκει στο ίδιο σχέδιο, προκύπτει από κοινό νοηματικό σχεδιασμό. Χωρίς την πρόθεση, η πράξη (*Πηγαίνω στο Σύνταγμα*) δεν θα ήταν ελλιπής: απλώς δεν θα ήταν – θα ήταν α-νόητη (*Κουνάω τα χέρια και τα πόδια μου*) ή άλλη (*Πηγαίνω στη Σταδίου*). Η προθετική σχέση είναι ουσιαστικά αυτοαναφορική. Η (συνοδός) ενεστωτική περιγραφή, επίσης, μοιάζει να δηλώνει κάτι του οποίου αποτελεί ήδη μέρος. Μια ομιλιακή πράξη επιτελείται ως κήρυξη πολέμου, π.χ., μόνο αν *έτσι* σχεδιαστεί και δηλωθεί. Μια σκηνική οδηγία ή ένα πείραμα συγκροτούνται ως περιστάσεις διότι αποτελούν τμήματα ενός ευρύτερου προθετικού σχεδίου: *έτσι* έχουν συλληφθεί και, ακολούθως, δηλωθεί. Μια εικόνα δεν παριστά τη δολοφονία του Άβελ εκτός αν *έτσι* νοηθεί, σχεδιαστεί και, ακολούθως, δηλωθεί. Δεν υπάρχει περίπτωση του τύπου «Πωλείται το παρόν οικόπεδο» ανεξάρτητα από το γεγονός ότι κάτι (συνήθως το οικόπεδο!) δηλώνεται *έτσι*. Το *έτσι* και όχι το *τόρα* δηλώνει η ενεστωτική περιγραφή.

Η σημασιολογία των *'δεικτικών'* στοιχείων του λόγου, όπως ξέρουμε από τις μελέτες του D. Kaplan, δεν μπορεί να θεωρείται πλήρης αν δεν ξεχωρίσει τουλάχιστον δύο διαφορετικές τάξεις σημασιών (ή, ίσως, δύο σημασίες του όρου *'σημασία'*), τις οποίες θ' αποκαλούμε, κάπως αυθαίρετα, με τους όρους *νόημα* και *περιεχόμενο*³⁹. Το νόημα της

λευθεί την κλασική μελέτη της G. E. M. Anscombe, *Intention* (1957· Oxford: Blackwell, 1979²), καθώς και τη συλλογή δοκιμίων *The Philosophy of action*, επιμ. A. R. White (Oxford: Oxford University Press, 1968). Στο ίδιο θέμα είναι αφιερωμένο το βιβλίο του Searle, *Intentionality*, όπου εξετάζεται ξεχωριστά η προθετικότητα της σημασίας (Κεφ. 6). Για συζήτηση της προθετικότητας σε σχέση με τους ενεστωτικούς τύπους βλ. E. Köning, «On the context-dependence of the progressive in English», στο *Time, tense, and quantifiers*, επιμ. Ch. Rohrer (Tübingen: Niemeyer, 1980) 269 - 91, ιδιαίτερα 277 - 80. Ο P. Ricoeur, στα άρθρα του «Qu' est-ce qu' un texte», και «Le modèle du texte: l' action sensée considérée comme un texte», στο *Du texte à l' action: Essais d' herméneutique*, τ. II (Paris: Seuil, 1986) 137-59 και 183-236, εξετάζει την αναλογία μεταξύ *κειμένων* και *πράξης*.

36. Η *προτιμώμενη* περιγραφή· πβ. Austin, ό.π., 13: «preferably to be described», J. R. Searle, *Minds, brains and science* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1984) 58: «preferred description», Κεφ. 3, passim: «intention in action» Anscombe, ό.π., 24: «being known without observations».
37. Searle, ό.π., 58, 66. Το παράδειγμα αποτελεί κοινό τόπο.
38. Σχετικά με την προθετική αιτιολόγηση των πράξεων βλ. Anscombe, ό.π., 9 κ.ε.: D. Davidson, «Actions, reasons, and causes» στο *Essays on actions and events* (Oxford: Clarendon Press, 1980) 3-19 (και στον White, ό.π., 79-94).
39. Ο D. Kaplan, «On the logic of demonstratives», στο *Propositions and attitudes*, επιμ. N. Salmon

αντωνυμίας *εγώ*, π.χ. είναι, λίγο-πολύ «ο εκάστοτε ομιλητής, αυτός που λέει ή δικαιούται να πει *'εγώ'*»⁴⁰. Το περιεχόμενο της δεικτικής αυτής αντωνυμίας είναι, λίγο-πολύ –και χωρίς εισαγωγικά–, ο,τιδήποτε έχει δηλωθεί απ' αυτήν σε μια συγκεκριμένη περιστασιακή εκφορά: ο ομιλητής. Π.χ., η πρόταση «*Εγώ* δεν έχω πουλιά φυλακισμένα σε κλουβιά» έχει το περιεχόμενο «Ο Ε. Χ. Γονατάς δεν έχει πουλιά φυλακισμένα σε κλουβιά», αν ομιλητής είναι ο Ε. Χ. Γονατάς. Το νόημα της αντωνυμίας είναι *αυτοαναφορικό*: για να το ορίσουμε παραπέμπουμε στο δυνατό *περιεχόμενο* της ίδιας της αντωνυμίας σε μια οποιαδήποτε περίπτωση εκφοράς (προσέξτε τα μικρά εισαγωγικά μέσα στα μεγάλα: «αυτός που λέει *'εγώ'*»).

Για ν' αποδώσουμε νόημα στον ενεστωτικό τύπο χρειαζόμαστε ένα συνδυαστικό μηχανισμό ανάλογο με τα μεγάλα και τα μικρά εισαγωγικά. Ας φανταστούμε ότι τη λειτουργία αυτή την επιτελεί το θετικό τροπικό επίρρημα *έτσι*. Με τη βοήθεια του επιρρημάτος αυτού, το νόημα του ενεστωτικού τύπου μπορεί τώρα να οριστεί, λίγο-πολύ, ως «ο,τιδήποτε δηλώνεται *έτσι*», «ο,τιδήποτε δηλώνεται μέσω μιας ενεστωτικής περιγραφής». Θα ονομάζουμε *ενεστωτική απόφαση*⁴¹ ή, απλούστερα, (το) *ενεστώ*, ο,τιδήποτε δηλώνεται μέσω μιας ενεστωτικής περιγραφής, δηλ. το περιεχόμενό της. Δουλειά της προθετικής σχέσης είναι να συνδέει το αυτοαναφορικά οριζόμενο νόημα μ' ένα συγκεκριμένο περιεχόμενο σε κατάλληλες συνθήκες εκφοράς. Η σχέση αυτή καθορίζει το εκάστοτε περιεχόμενο της ενεστωτικής περιγραφής, καθορίζει σε τι παραπέμπει το επίρρημα *έτσι*. Ας παρατηρηθεί όμως ότι δεν έχει νόημα το ερώτημα για το *γενικό περιεχόμενο* των ενεστωτικών περιγραφών. Το περιεχόμενο καθορίζεται πάντα σε σχέση προς μια συγκεκριμένη περίπτωση εκφοράς, δε μπορεί να είναι γενικό· δεν θα μπορούσαμε, π.χ., να πούμε πως ο Ε. Χ. Γονατάς είναι το περιεχόμενο της αντωνυμίας *εγώ*. Αυτό που μπορούμε να προσδιορίσουμε γενικά είναι η *προθετική σχέση νοήματος-περιεχομένου*. Θα παρουσιάσω πρώτα μια ατελή περιγραφή της σχέσης αυτής και θα προσπαθήσω αμέσως μετά να δώσω εξηγήσεις. Η προθετική ενεστωτική σχέση, κατά την ατελή περιγραφή μου, ορίζει *ο,τιδήποτε εκλαμβάνεται ως 'πραγματικό', οτιδήποτε έχει τεθεί ως τέτοιο*. Με δισταγμό χρησιμοποίησα τον όρο *'πραγματικό'*, γνωρίζοντας τις ποικίλες παραμορφώσεις του στη σύγχρονη σημασιολογία,

και S. Soames (Oxford: Oxford University Press, 1988) 69, χρησιμοποιεί τον όρο *character* σε αντιδιαστολή προς το *περιεχόμενο* (content): «Ramifying Frege's distinction between sense and denotation, I would add two varieties of sense: content and character. The content of an expression is always taken *with respect to* a given context of use. [...] I call that component of the sense of an expression which determines how the content is determined by the context the 'character' of an expression [...] The component of sense which I call 'character' is best identified with what might naturally be called 'meaning'» πβ. «Demonstratives», 505-7.

40. Το *νόημα* της αντωνυμίας *εγώ* είναι μια αφηρημένη οντότητα, ό,τι στη λογική αποκαλείται *'ατομική έννοια'* (individual concept). Δεν μπορούμε να βγάλουμε την οντότητα αυτή έξω από τα εισαγωγικά της. Κατά συνέπεια, το νόημα της αντωνυμίας *εγώ* ορίζει τον *'ομιλητή'* χωρίς να είναι απαραίτητο κάποιος να *εκφέρει* τη λέξη αυτή. Με τον ίδιο τρόπο μια ενεστωτική απόφαση ορίζει αυτεπάγγελτα έναν τύπο περίπτωσης ως *'πραγματικό'* χωρίς να είναι απαραίτητη η άρθρωση μιας ενεστωτικής περιγραφής. Βλ. σχετικά D. Kaplan, «On the logic of demonstratives», 70, «Demonstratives», 519-20 (όπου κριτική στη θεωρία του H. Reichenbach).

41. Με τον όρο *απόφαση* αποδίδουμε τον όρο *'proposition'*· βλ. σχετικά Π. Καλλιγιά, «Σημείωμα πάνω σε τρεις προβληματικούς όρους», *Δευκαλίων* 31 (1980) 301-3.

ιδιαίτερα στη 'σημασιολογία των δυνατών κόσμων' (possible world semantics). Γι' αυτό, περνά αμέσως σε εξηγήσεις.

Εφ' όσον η ενεστωτική αναφορά αποτελεί προθετική σχέση, θα πρέπει να υπακούει σε κάποιο πλάνο ή σχέδιο⁴², όχι μόνο του ομιλητή, αλλά της ίδιας της έκφρασης (locution) και της εκφοράς (elocution): ως το ονομάσουμε *προθετικό πλάνο*, κατ' αναλογία προς το 'πλάνο μιας πράξης'. Το πλάνο αυτό μπορούμε να το νοήσουμε μέσω οποιασδήποτε ρητής ή άρρητης διαμεσολαβητικής σχέσης⁴³ υφίσταται μεταξύ του νοήματος και της *απόφανσης* που αυτή *εκφέρει* σ' ένα συγκεκριμένο γλωσσικό και εξωγλωσσικό περιβάλλον. Η διαμεσολαβητική αυτή σχέση (δοξαστική, γνωστική, δεοντική, βουλητική κ.λπ.)⁴⁴ δίνει λαβή σε διαφορετικές κάθε φορά αποφάνσεις, ανάλογα με τον ομιλητή, το περιβάλλον, τη «στιγμή» της ομιλίας κ.ο.κ. Οι τρόποι ερμηνείας του 'νοήματος' μιας γλωσσικής έκφρασης (δείξη, αναφορά, απόδοση, επαγωγή, υπονόηση, προϋπόθεση...) δεν χρειάζεται να μας απασχολήσουν εδώ ξεχωριστά. Αρκούμε στην εξής διάγνωση, που αφορά ειδικότερα το νόημα των ενεστωτικών περιγραφών: σταθερό σημείο – μάλλον: σταθερή σχέση – στο γλωσσικό ορίζοντα του ομιλητή παραμένει το γεγονός ότι η προθετικότητα ενεργοποιεί έναν αμοιβαίο προσδιορισμό μεταξύ του νοήματος και του λογικού του χώρου, δηλ. των αποφάνσεων που μπορούν να εκφραστούν σε μια κάποια περίπτωση εκφοράς. Ακριβέστερα: ορίζει η ίδια τη λογική σύστασή του νοήματος: τα αντικείμενα για τα οποία μιλούμε οι αποφάνσεις (σκέψεις, πράγματα, ενέργειες, κινήσεις, γεγονότα, καταστάσεις πραγμάτων, περιστάσεις κ.ο.κ.) είναι, ως ένα βαθμό, «δημιουργήματα» προθετικά και, στις απλούστερες περιπτώσεις, προκύπτουν από απλές *ταυτιστικές* πράξεις μέσω της ομιλίας. Έτσι λέγονται. Θα ονομάσουμε (πώς αλλιώς); *φαινόμενα* αυτά τα προθετικά «αντικείμενα».

Μπορούμε τώρα να διατυπώσουμε ένα γενικό ορισμό του νοήματος των ενεστωτικών περιγραφών: *οι ενεστωτικές περιγραφές απλώς θέτουν τα φαινόμενα⁴⁵, αποτελούν δηλ. άχρονες αποφάνσεις για το τι ισχύει ή συμβαίνει σύμφωνα με το προθετικό πλάνο βάσει του οποίου οργανώνεται η εκάστοτε 'κατάσταση', 'ένεργεια' ή 'πράξη' που περιγράφουν.* Δοθέντος ενός προθετικού πλάνου, αυτό που λέει η ενεστωτική περιγραφή (ως ενεστωτική) είναι: «τα πράγματα όντως έχουν έτσι».

42. Η μεταφορά του χάρτη προέρχεται από τον F. P. Ramsey, «General propositions and causality» (1929), στο *Philosophical papers*, επιμ. D. H. Mellor (Cambridge: Cambridge University Press, 1990) 146: «a map of neighbouring space by which we steer».

43. Davidson, ό.π., 3-4 (White, ό.π., 79): «pro-attitude».

44. Η ίδια η σημαντική-επικοινωνιακή σχέση είναι προθετική στη γενικότερη μορφή της: πβ. P. Grice, «Meanings», στο *Studies in the way of words* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1989) 213-23.

45. Η φράση «θέτουν τα φαινόμενα» είναι δάνεια: τη χρησιμοποιεί ο Αριστοτέλης («τιθέναι τὰ φαινόμενα») για να δηλώσει και γεγονότα και ένδοξα: βλ. G. E. L. Owen, «Τιθέναι τὰ φαινόμενα», στο *Aristotle: A Collection of critical essays*, επιμ. J. M. E. Moravcsik (London: MacMillan, 1968) 167-90. Με τον ορισμό αυτό θα θέλαμε ν' αποδώσουμε δικαιοσύνη σε διαισθητικές αλλά καιρίες περιγραφές της σημασίας των απλών ενεστωτικών τύπων, όπως του Calver, ό.π., 317: «the basic meaning of the simple present tense is the constitution of things» και 323: «The simple tense is the tense of character, of insight» και του Bolinger, ό.π., 436: «the simple present tense [expresses] merely the fact of process»: πβ. επίσης σημ. 47.

Ορισμένες διευκρινίσεις είναι απαραίτητες:

1. Η διατύπωση αυτή δεν αποτελεί ορισμό με την *ενοιολογική* έννοια: τουλάχιστον, δεν προτίθεται να εκθέσει ό,τι συνήθως αποκαλείται «βασική σημασία». Αν νοήσουμε τη σημασία ως περιεχόμενο, απλούστατα *δεν υπάρχει μία βασική σημασία*⁴⁶, όπως δεν υπάρχει ένα μόνο περιεχόμενο της αντωνυμίας *εγώ*. Με τον ίδιο τρόπο, θα ήταν ίσως άστοχο να προσπαθήσουμε να ορίσουμε την έννοια του 'πραγματικού' ανεξάρτητα από τους τρόπους με τους οποίους εκάστοτε τίθεται. Ο ορισμός αρκείται να μας παρουσιάσει το περίγραμμα μιας διαδικασίας, συγκεκριμένα της αναφορικής διαδικασίας, που συνδέει νόημα και περιεχόμενο. Ισχυριζόμαστε ότι το περίγραμμα αυτό περικλείει ένα μεγάλο φάσμα ενεστωτικών «σημασιών» και δεν αντίκειται στις πραγματικές προϋποθέσεις συνομιλιακής χρήσης του ενεστώτα ούτε, βέβαια, τις αποκλείει. Αντίθετα, ο μονομερής ορισμός του ενεστώτα ως «χρόνου που δηλώνει το παρόν» αποτελεί τροχοπέδη για την ανακάλυψη και καταγραφή αυτών των προϋποθέσεων.

2. Το ότι ο ορισμός αυτός δεν είναι κενόλογος μπορεί να καταδειχθεί μόνο από τις συνέπειές του. Ως πρώτη συνέπεια καταγράφουμε το γεγονός ότι η χρήση μιας ενεστωτικής περιγραφής ισοδυναμεί με αξίωση ένταξης της απόφανσης που εκφράζει στο προθετικό πλάνο του λόγου, εξ ορισμού λοιπόν συνιστά μια πράξη *ερμηνευτική*. Ο ορισμός, λοιπόν, εξηγεί την ερμηνευτική ισχύ που θεωρήσαμε ότι έχουν οι επιγραφικές, οι τελεστικές και οι επιτελεστικές χρήσεις.

3. Το γεγονός ότι ο ενεστώτας δεν είναι κατηγορία χρονική δεν σημαίνει πως δεν μπορεί να χρησιμοποιείται *δεικτικά* –το χρόνο άλλωστε μόνον οι γραμματικοί καμώνονται πως τον δείχνουν. Η έννοια του 'πραγματικού' είναι, ως ένα βαθμό, δεικτική έννοια, δεν παραπέμπει όμως στο παρόν της (συν)ομιλίας αλλά μάλλον στο «παρόν» του φαινομένου που *αναδεικνύει* η πρόθεση του ομιλητή⁴⁷. Ενεστώας δεν είναι αυτό που ισχύει *τώρα* αλλά αυτό που ισχύει 'πραγματικά' ή επισυμβαίνει' στην απλούστερη περίπτωση, ενεστώας είναι αυτό που *παρουσιάζει* μια ενεστωτική περιγραφή, όπως στις επιτελεστικές χρήσεις. Μια ακόμη συνέπεια του ορισμού είναι, λοιπόν, ότι εξηγεί απολύτως φυσιολογικά την επιτελεστική σημασιολογία του ενεστώτα⁴⁸. Οι επιτελε-

46. Πβ. Hatcher, ό.π., 259: «the simple form has no basic meaning».

47. Ο D. Kaplan, «On the logic of demonstratives», 72, 77, «Demonstratives», 542, 550, θεωρεί δεικτικά επιρρήματα όπως το *πραγματικά* (actually) με τη διαφορά ότι παραπέμπουν στη μεγαλύτερη δυνατή περίπτωση, ότι οι σημασιολόγοι αποκαλούν 'κόσμο'. Είναι αμφίβολο αν μια τόσο «μεγάλη» περίπτωση μπορεί να θεθεί στο νοητικό ορίζοντα ενός ομιλητή: πβ. J. Perry, «From worlds to situations», *Journal of Philosophical Logic* 15 (1986) 83-107 και, γι' αντιρρήσεις, M. J. Cresswell, *Semantical Essays: Possible worlds and their rivals* (Dordrecht: Kluwer, 1988), Κεφ. 5. Για γραμματικές αναλύσεις του ενεστώτα ως «δείκτη του πραγματικού» (actuel), βλ. παραπομπές στον Paillard, ό.π., 92-3.

48. Σχετικά με το ζήτημα της «άμεσης αναφοράς» που τίθουν οι παρατηρήσεις αυτές, αξίζει να παραθέσουμε την επανεκτίμηση του D. Kaplan για την αμεσότητα της δεικτικής λειτουργίας: «I am now inclined to regard the directing intention, at least in the case of perceptual demonstratives, as criterial, and to regard the demonstration as a mere *externalization* of this inner intention. [...] the demonstration (or the description) is there only to help convey an intention and plays no *semantical* role at all». («Afterthoughts», στο *Themes from Kaplan*, 582-3).

Η διάκριση μεταξύ του 'ενεστωτικού' και του 'παροντικού' μπορεί να γίνει με τη βοήθεια αυστηρότερου λογικού συμβολισμού, παρόμοιου μ' αυτόν που προτείνει ο D. Kaplan, «On the logic of demonstratives», 71 κ.ε., και «Demonstratives», 541 κ.ε. Έστω e_i η στιγμή της ομιλίας και e_n το προθετικό πλάνο σε ισχύ κατά την περίπτωση εκφοράς: έστω E ο τελεστής του «ενεστώτος» και T ο τελεστής με τη σημασία «τώρα»: ισχύουν τότε οι εξής ισοδυναμίες:

στικές χρήσεις είναι, απλούστατα, αδιανόητες στο πλαίσιο μιας θεωρίας του ενεστώτα ως χρόνου που δηλώνει το «παρόν».

4. Οι έννοιες του 'ενεστώτος' και του 'φαινομένου' ορίζονται η μια από την άλλη. Η κυκλικότητα των ορισμών δεν αποτελεί μειονέκτημα εφ' όσον αντανάκλα τη αυτοαναφορικότητα των ίδιων των ενεστωτικών περιγραφών. Πράγματι, οι ενεστωτικές περιγραφές θέτουν φαινόμενα τα οποία με τη σειρά τους ορίζονται ως τέτοια (δηλ. εντάσσονται σ' ένα προθετικό πλάνο) μέσω του γεγονότος ότι αντιστοιχούν, τουλάχιστον εν μέρει, σε κάποια ενεστωτική απόφαση. Η αντιστοιχισή αυτή έχει πλούσιο εμπειρικό περιεχόμενο και, όπως θα δείξουμε στην επόμενη ενότητα, εξηγεί την ικανότητα του ενεστώτα να εκφράζει το άχρονο μέσω μιας ολόκληρης σειράς από τροπικότητες (modalities). Στο σημείο αυτό αρκούμεθα να επισημάνουμε μία ακόμη γραμματική κατηγορία με την οποία συγκροτούνται τα ενεστώτα, την κατηγορία του *ποιού ενεργείας* (βλ. ενότητα 5).

5. Η ενεστωτική απόφαση δεν πρέπει να συγχέεται με την ενεστωτική περιγραφή. Η πρώτη αποτελεί το περιεχόμενο της δεύτερης, οτιδήποτε εκφράζεται σε μια κατάλληλη περίπτωση εκφοράς. Για παράδειγμα, η απόφαση που αντιστοιχεί στην ενεστωτική περιγραφή *Το άσπρο κρασί σερβίρεται κρύο* είναι, λίγο-πολύ και σύμφωνα με μια τουλάχιστον ερμηνεία της, «το άσπρο κρασί πρέπει πάντα όταν σερβίρεται να είναι κρύο». Η απόφαση αυτή εκφράζει μια δεοντική τροπικότητα η οποία δεν είναι ρητή στην αντίστοιχη ενεστωτική περιγραφή.

Μέχρι στιγμής έχουμε καταγράψει μια σχετικά απλή τάξη ενεστωτικών αποφάνσεων που μας επέτρεψε να εκφράσουμε την ενεστωτική αναφορική σχέση ως σχέση προθετική. Στην προθετικότητα αυτής της σχέσης αποδώσαμε την αυτοαναφορικότητα των συνοδευτικών χρήσεων καθώς και την ερμηνευτική τους ισχύ. Πρέπει τώρα να εξετάσουμε λεπτομερέστερα τα πλάνα αυτής της σχέσης, να καταγράψουμε και να συγκρίνουμε τις διάφορες προοπτικές τους.

Η γενικότερη μορφή ενεστωτικής απόφασης εκφράζεται με την *άχρονη διατύπωση*. Μ' αυτήν ο γεγονοτικός τύπος μιας περίπτωσης ορίζεται αδιάφορα από την εσωτερική της σύσταση και καταγράφεται, συνήθως, σε εξάρτηση από μιαν *αποφαντική στάση* (propositional attitude).

$$(E) \text{ επ} \models \text{E}\phi \Leftrightarrow \text{ε}\epsilon_{\pi} \models \phi.$$

$$(T) \text{ επ} \models \text{T}\phi \Leftrightarrow \text{ε}\epsilon_{\pi} \models \phi.$$

Με απλά λόγια: ο ενεστωτικός τελεστής περιγράφει μιαν απόφαση σύμφωνα με το προθετικό της πλάνο και αδιαφορώντας για τη χρονική της πραγμάτωση (E), ο χρονικός τελεστής του παρόντος σύμφωνα με τη δεικτική της σχέση προς τη 'στιγμή της ομιλίας' *δοθέντος* ενός προθετικού πλάνου (T). Σύμφωνα με τις ισοδυναμίες αυτές, για να διατυπωθεί η παροντική σημασία του ενεστώτα απαιτείται συνδυασμός των δύο τελεστών,

$$\text{ε}\pi \models \text{E}\text{T}\phi \Leftrightarrow \text{ε}\epsilon_{\pi} \models \phi,$$

με το χρονικό τελεστή στην εμπέδεια του ενεστωτικού. Σχετικά με τον τελεστή του παρόντος βλ. H. Kamp, «Formal properties of 'now'», *Theoria* 37 (1971) 227-73. Σχετικά με τον ορισμό μιας σχέσης ως προθετικής, βλ. G. Bealer, *Quality and concept* (Oxford: Clarendon Press, 1982) 228-32.

4. Τρόποι του άχρονου

Το *άχρονο* αποτελεί απουσία διαφορισμού στο χρόνο, την όψη και το ποιόν ενεργείας. Μ' αυτή την έννοια, αποτελεί τη γενικότερη μορφή της ενεστωτικής λεκτικής πράξης, που θεωρήσαμε ότι είναι να *θέτει τα φαινόμενα*. Σ' αυτή τη γενικότερη μορφή της η ενεστωτική πράξη είναι αναντικατάστατη: δεν παραλλάσσεται με χρόνους του παρελθόντος ή του μέλλοντος: *άχρονες μπορούν να είναι μόνον οι ενεστωτικές περιγραφές*⁴⁹.

Ο άχρονος λόγος *θέτει* έναν τύπο περίπτωσης αδιαφορώντας για τη χρονική του πραγμάτωση και την εσωτερική του σύσταση, δηλ. την όψη και το ιδιαίτερο ποιόν ενεργείας της εκάστοτε κατηγορήσης. Ως προς την όψη, ο μορφολογικά ισοπέδος ελληνικός ενεστώτας δεν είναι ιδιαίτερα αποκαλυπτικός: θα δούμε αργότερα (ενότητα 5) ότι ακόμα και στον *έγχρονο* λόγο οι ενεστωτικές σημασίες δεν εκτείνονται ανάμεσα στους δύο πόλους του 'συντελεσμένου' και του 'αυντέλεστου' ή του 'παρτατικού' και του 'στιγμιαίου' (όπως βιαστικά συμπεραίνουν όσοι αρκούνται να μεταφέρουν στα καθ' ημάς θεωρίες για τ' Αγγλικά ή τα Γαλλικά) αλλά μάλλον *αδιαφορούν* γι' αυτές τις αντιθέσεις. Ως προς το ποιόν ενεργείας, είναι αξιοσημείωτο ότι στον άχρονο λόγο τα συνήθη κριτήρια με τα οποία διακρίνονται οι διάφορες κατηγορίες του ουδετεροποιούνται. Η *ολοκλήρωση* μιας *συνάρτησης* ή η *αλγεβρική επέκταση* του *συνόλου των πραγματικών* στο *σύνολο των μιγαδικών αριθμών* (για να χρησιμοποιήσουμε μερικά παραδείγματα από τα μαθηματικά, που για πολλούς αποτελούν πρωτοτυπική μορφή άχρονου λόγου), δε δηλώνουν πια τελειώσεις, όπως θα περίμενε κανείς από τα λεξιλογικά-σημασιολογικά χαρακτηριστικά των αντίστοιχων ρημάτων (*ολοκληρώνω, επεκτείνω από ... σε*) στον άχρονο λόγο τα χαρακτηριστικά αυτά έχουν ουδετεροποιηθεί: οι περιγραφόμενες διεργασίες δεν συμβαίνουν απλώς ισχύουν⁵⁰. Δεν έχει νόημα ν' αναρωτηθούμε, λ.χ., αν η ολοκλήρωση ή η συνολοθεωρητική επέκταση παραμένει τέτοια ακόμα και αν διακοπεί, διότι ούτε αρχίζει ούτε διακόπτεται, αποτελεί *εξ ορισμού* εντελή διαδικασία, δηλ. κατάσταση⁵¹. ούτε έχει νόημα ν' αναρωτηθούμε *σε πόση ώρα συμβαίνει* ή *για πόση ώρα ισχύει*⁵². Η *επίλυση* ενός μαθηματικού προβλήματος είναι βέβαια έννοια 'τελική', αλλά δεν επισυμβαίνει στα μαθηματικά, όπου μόνη καταγράφεται η *λύση* του, δηλ. μια κατάσταση. Οι μαθηματικές *πράξεις* (με πρότυπο τις αριθμητικές), δίνουν λαβή σε διαδικασίες χωρίς οι ίδιες να συγκροτούν διαδικασίες⁵³. Αναλόγως και για τις άλλες θεματικές ενότητες άχρονου λόγου.

Επειδή οι άχρονες διατυπώσεις πρέπει να συνδεθούν νοηματικά με τη συγκεκριμένη περίπτωση εκφοράς, τηχούν παράταιρα στη *συνομιλία* και δίνουν συνήθως λαβή για υπονοήματα (implicatures)⁵⁴. Για παράδειγμα, αν τη στιγμή που δύο συνομιλητές

49. Με μορφολογικά απλό τύπο: Lyons, ό.π., 680.

50. Πβ. A. Galton, *The logic of aspect* (Oxford: Clarendon Press, 1984) 24, 153: «A state is said to obtain, whereas an event is said to occur».

51. Για την ανάλυση των καταστάσεων ως εντελών ενεργειών, βλ. Σ. Μοσχονά, «*Ενέργειαι και κινήσεις*: ερμηνείες και παρερμηνείες της Αριστοτελικής διάκρισης» (υπό δημοσίευση).

52. Πβ. Vendler, ό.π., 100 - 1.

53. Πβ. L. Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, 6.1261, 6.1262. Για το συνοπολογισμό της χρονικής παραμέτρου στη διατύπωση μαθηματικών προτάσεων βλ. M. Dummett, *Elements of Intuitionism* (Oxford: Clarendon Press, 1977) 335 κ.ε.

54. Τέτοιου τύπου είναι πολλά από τα παραδείγματα του Grice, «Logic and conversation», στο *Studies in the way of words*, 31 κ.ε.

κανονίζουν ένα ραντεβού, ο ένας πει «Επειδή ξέρω πως είσαι συνεπέστατος στα ραντεβού σου, θά 'ρθω μισή ώρα αργότερα», τότε το πιθανότερο είναι πως έχει χρησιμοποιήσει την άχρονη διατύπωση ειρωνικά, θέλοντας να προκαλέσει μη-κυριολεκτική νοηματική επεξεργασία των λεγομένων του (ο ακροατής δικαιούται ν' αναρωτηθεί «τάρα γιατί μου το λέει αυτό;»). Η αντίδραση αυτή μπορεί να προκληθεί από σχήματα που εκ πρώτης όψεως φαίνονται κενά περιχομένου. Στην καθημερινή κουβέντα αρκεί ο τύπος, το γράμμα του άχρονου (π.χ. *Δύο και δύο κάνουν τέσσερα*, δηλ. «πρέπει ν' αντιμετώπισεις λογικά το ζήτημα για το οποίο μιλάμε») για να προκληθούν παρόμοιες διεργασίες. Γι' αυτό και οι άχρονες διατυπώσεις έχουν συχνά το χαρακτήρα της κοινοτοπίας (*Δύο και δύο κάνουν τέσσερα*), του αποθρόνιστος (*Ο πελάτης έχει πάντα δίκιο*, *Ο τολμών νικά κ.λπ.*), της πλεοναστικής (*Ο ήλιος ανατέλλει στην Ανατολή: το φως φωτίζει*) ή και της εμφαντικής ταυτολογίας (*Ο πόλεμος είναι πόλεμος*⁵⁵. *Όταν μιλάμε για καντεμά, μιλάμε για καντεμά*) κ.λπ. Διατυπώσεις όπως αυτές έχουν πάγιο απολογιστικό χαρακτήρα και τοποθετούνται, φυσιολογικά, στο κλείσιμο μιας συνομιλίας - ακριβέστερα: στο κλείσιμο ενός θέματος. Παρ' όλο που, από λεξιλογική άποψη, περιλαμβάνουν ρήματα που τυπικά δηλώνουν συμβάντα (π.χ. *κάνω*), η κατηγορήση είναι καταστασιακή. Στα σχήματα αυτά ο ενεστωτικός τύπος χρησιμοποιείται αδιαφορώντας για τη χρονική του πραγμάτωση και προσδοκώντας τη λεκτική και νοηματική τυποποίηση μιας 'κατάστασης πραγμάτων' - όπως σε μια επιγραφή.

Ο άχρονος λόγος, όντας *αφηρημένος*, είναι αυτοαναφορικός: δεν τον κατανοούμε μέσα από τα εκτατικά του σύστοιχα αλλά, στην καλύτερη περίπτωση, από τη συνέχεια και τις αρθρώσεις του στο ίδιο το κείμενο. Ας σημειωθεί πως ο άχρονος λόγος, παρά την τάση του ν' αποκρυσταλλώνεται σε γνωμικά, αποφεύγει με πλάγιο τρόπο την αποσπασματικότητα (ως προς την αποσπασματικότητα των προσωκρατικών, λ.χ., σκεφτείτε τη συνεχή θεραπευτική λειτουργία του φιλοσοφικού σχολιασμού που ασκείται επί εκατονταετίες). Ας δούμε ένα τυχαίο παράθεμα: «*Το φαινομενικά παράδοξο γεγονός, ότι οι εχθροί μάχονται μεταξύ τους κάτω από τη σημαία των ίδιων δομών σκέψης, εξηγείται εύκολα, αν κάνουμε σαφή διάκριση ανάμεσα στη δομή και το περιεχόμενο της σκέψης. Τούτο σημαίνει ότι ο χωρισμός Εκείθεν και Εντεύθεν ή Είναι και Επίφραση υπάρχει ως δομικό γνώρισμα σε κάθε εξαντικειμενικευμένη απόφαση, μολονότι το κοσμοθεωρητικό περιεχόμενο αυτών των μεγεθών είναι εκάστοτε διαφορετικό*»⁵⁶. Για να καταλάβουμε τι λέει πρέπει να ξέρουμε τα προηγούμενα και να διαβάσουμε λίγο παρακάτω: πρέπει να μας είναι γνωστό το προθετικό πλάνο των περιγραφών, η φυσιολογική ανάπτυξη του οποίου συντελείται μέσα στο κείμενο: δεν υπάρχει τρόπος άμεσης σύνδεσης αυτής της εκφοράς με τα 'πράγματα': οι διατυπώσεις δεν «δείχνουν» κάτι ανεξάρτητο από τις αποφάνσεις που *προτίθενται* να εκφράσουν. Όπως και ο τελεστικός, ο γνωμικός-άχρονος λόγος είναι ουσιαδώς *κειμενικός*, υπάρχει χάρη στα πλούσια συμφραζόμενά του, που ορίζουν και τους τρόπους κατάνοησής του.

Αποδεσμευμένος από τη συνομιλία, ο άχρονος λόγος εγκαθίσταται στη μνήμη της. Δεν εκφέρεται, απηχεί. Μέσω αυτής της ανακλητικής λειτουργίας περιβάλλει το κάθε τι με την αξία του γεγονότος. Σε ανταγωνισμό με τη συνομιλία, διατρέχοντας το πιστοποιημένο, ο άχρονος λόγος έρχεται δεύτερος και καταϊδρωμένος. Σε τούτο

55. Βλ. S. Hoidas, «A tautology is a tautology», *Γλωσσολογία* 7-8 (1988-1989) 222-36.

56. Π. Κονδύλη, *Ισχύς και απόφαση* (Αθήνα: Στιγμή, 1991) 120-1.

μοιάζει με την αφήγηση⁵⁷: όμως η υστέρηση τούτη εκλαμβάνεται ως υπεροχή. Την υπεροχή που διεκδικεί όποιος επισημαίνει, κρίνει, αποτιμά, κατατάσσει, ταξινομεί, συγκεφαλαιώνει, επισκοπεί..., διαρκώς *θέτει*.

Αν αρετή του είναι η *αληθοέπεια*, την αρετή αυτή ο άχρονος λόγος προσπαθεί να τη διαφυλάξει με την *απροσδιοριστία*, η οποία άλλωστε, όταν δεν προκύπτει από φραστική ή λεξιλογική επιλογή, δεν είναι παρά έλλειψη προσδιορισμού (*αοριστία*) στο χρόνο, την όψη και το ποιόν ενεργείας. Η απροσδιοριστία δεν είναι απλώς μια στυλιστική επιλογή (όπως θα το ήθελαν οι τρέχουσες αντιλήψεις και το «κουλτουριάρικο, σκοτεινό ύφος»): ο χρόνος, η όψη και, ως ένα βαθμό, το ποιόν ενεργείας δεν είναι παρά μορφές της «ενδεχομενικότητας», τα σημάδια των συμβεβηκότων, που βρίσκονται στον αντίποδα του άχρονου λόγου ή, απλούστατα, στο θέμα του. Ας παρατηρηθεί ότι στον άχρονο λόγο μπορούμε συνήθως να διακρίνουμε δύο επίπεδα περιγραφής: στο απόσπασμα που παραθέσαμε προηγουμένως, λ.χ., έχουμε από τη μια το επίπεδο της περιγραφής που σηματοδοτείται με φράσεις όπως *αυτό εξηγείται, κάνουμε διάκριση, τούτο σημαίνει* και από την άλλη το θεματικό επίπεδο που σηματοδοτούν φράσεις όπως *μάχονται, υπάρχει ως δομικό γνώρισμα, είναι εκάστοτε διαφορετικό* και στο οποίο το πρώτο επίπεδο αναφέρεται. Η απροσδιοριστία του άχρονου δεν ηγιάζει λοιπόν μόνο από έλλειψη σταθερής σύνδεσης προς την περίσταση της εκφοράς - άλλωστε, ο άχρονος λόγος δεν μιλιέται -, αλλά από κάποια θεμελιώδη *θεματική* επιλογή. Η λειτουργία του άχρονου λόγου είναι να τυποποιεί το σύνολο των περιστάσεων που 'δηλώνει': αυτό για το οποίο σχεδόν ανεξαιρέτα αποφαίνεται είναι αν ένα σύνολο περιστάσεων είναι αυτού ή του άλλου τύπου ή, απλούστερα, αν ο συγκεκριμένος τύπος υπάρχει.

Η τυποποίηση αυτή προστατεύει την άχρονη απόφαση από κάθε χρονικό εγκλεισμό (closure). Συγκεκριμένα, δεν της επιτρέπει να αποτελέσει το πεδίο εφαρμογής ενός άρρητου (καθολικού) χρονικού ποσοδείκτη. Όπως οι συνοδές ενεστατικές περιγραφές δεν σημαίνουν κατ' ανάγκην πως κάτι ισχύει τώρα, έτσι και ο άχρονος λόγος δεν προϋποθέτει κατ' ανάγκην πως κάτι ισχύει πάντα: ας μη μπερδευούμε, λοιπόν, το άχρονο με το παν-χρονικό⁵⁸. Το άχρονο δεν μπορεί ν' αναδιατυπωθεί μέσω του έγχρονου, όπως εύκολα διαπιστώνει κανείς εξετάζοντας τους συγγενείς τρόπους του παγχρονικού, του θαμιστικού και του γενικού: *οι τρόποι αυτοί δεν ποσοτικοποιούν' το χρόνο αλλά μάλλον τους τύπους των δηλούμενων περιστάσεων*.

Μόνον η *παγχρονική* διατύπωση, κι αυτή μόνο με μη-καταστασιακά κατηγορήματα (π.χ. *Η γη κινείται*), μπορεί να νοηθεί ως απεριόριστος χρονικός εγκλεισμός, στο βαθμό που προϋποθέτει έναν καθολικό χρονικό ποσοδείκτη με τη μεγαλύτερη δυνατή εμβέλεια στην πρόταση («κάθε φορά [= κάθε στιγμή/πάντα] ισχύει ότι...») = «κινείται κάθε στιγμή»). Ωστόσο, η παρουσία του επιρρήματος πάντα δεν είναι ασφαλής δείκτης του παγχρονικού: το επίρρημα αυτό συχνά ποσοτικοποιεί ένα υποσύνολο περι-

57. Σύμφωνα με τον E. Benveniste, «Les relations de temps dans le verbe français», στο *Problèmes de linguistique générale* (Paris: Gallimard, 1966) 239, η αφήγηση δηλώνει το παρελθόν ως «évenement»: βλ. και σημ. 66.

58. O Lyons, ό.π., 679-81, κάνει τη διάκριση μεταξύ «time-bound» και «temporally restricted». πβ. D. Lewis, «Adverbs of quantification», στο *Formal Semantics of Natural Language*, επιμ. E. L. Keenan (Cambridge: Cambridge University Press) 3-15, σχετικά με «restrictive vs non-restrictive quantification».

πτώσεων της εκάστοτε απόφασης, γεγονός που εκφράζεται λογικά από μια σχέση υπόθεσης-απόδοσης (Ο ταχυδρόμος χτυπάει πάντα δυο φορές = «κάθε φορά που χτυπάει, χτυπάει δύο φορές»/«άμα χτυπήσει, θα χτυπήσει δυο φορές»). Οι διατυπώσεις αυτές δεν είναι παγχρονικές αλλά, με την ευρύτερη έννοια, θαμιστικές· υπακούουν, λοιπόν, στα πρότυπα ανάλυσης του θαμιστικού.

Η θαμιστική (ή επαναληπτική) εκφορά δεν εκφράζεται αποκλειστικά με τον ενεστώτα, υπάγεται όμως στην όψη του ασυντέλεστου⁵⁹: 'Όλο όσπρια τρώνε [τρώγανε/θα τρώνε] στον παιδικό σταθμό· ψωνίζω [ψωνίζα/θα ψωνίζω] από του Χ· Ο Ιωάννου αντλεί [αντλούσε] τους χαρακτήρες του από τις λαϊκές γειτονιές της Θεσσαλονίκης κ.ο.κ. Οι θαμιστικές εκφορές έχουν σαφώς «σεναριακό» (υπό μία λοιπόν έννοια, αφηγηματικό) χαρακτήρα: εκφράζουν πάντα μια σχέση υπόθεσης - απόδοσης μεταξύ δύο συγγενών τύπων περιστασης (π.χ. «κάθε φορά που ψωνίζω, ψωνίζω από του Χ»). Οι θαμιστικοί ποσοδείκτες (συχνά, πάντα, σπάνια κ.λπ.) δεν είναι χρονικοί· τα 'αντικείμενα' στην εμπέλειά τους δεν είναι «χρόνοι» αλλά τύποι περιστάσεων, ή, όπως θα 'λεγε ο D. Lewis, «περιπτώσεις» (cases)⁶⁰. Ας σημειωθεί πως αρκετά από τα καταστασιακά κατηγορήματα, είτε επειδή στερούνται «αφηγηματικής δομής» (βλ. παρακάτω, ενότητα 5) είτε επειδή εκφράζουν ήδη το θαμιστικό, δύσκολα τίθενται στην εμπέλεια ενός θαμιστικού ποσοδείκτη (*Σπάνια ξέρω Αγγλικά· με θαμιστική σημασία εκφράζουν μίαν επαναλαμβανόμενη διαδικασία ή συμπεριφορά (Βαριέμαι τους γλωσσολόγους επειδή [= «όταν», δηλ. πάντα ή συνήθως] μιλούν για τ' αυτονόητα).

Στη γενικολογία (ή την ειδολογία) το υποκείμενο προβιβάζεται από άτομο σε γένο (Η κατσίκά τρέφεται [*[τράφηκε/τρεφόταν/θα τραφεί] κ.λπ.] με χορτάρι [= «είναι ζώο φωτοφάγο»]). Αντίθετα με την παγχρονική και τη θαμιστική διατύπωση, η γενικολογία δεν αναδιατυπώνεται λογικά ούτε μέσω καθολικών χρονικών ούτε μέσω 'περιπτωσιακών' ποσοδεικτών· αυτό που ποσοτικοποιείται -ή, ακριβέστερα, τυποποιείται- είναι το ίδιο το υποκείμενο⁶¹.

59. Επιρρήματα αόριστης συχνότητας, όπως τα πάντα, συχνά, σπάνια κ.λπ., εκτός από σπάνιες περιπτώσεις, δεν συνεμφανίζονται με συντελεσμένους τύπους. Στις λίγες περιπτώσεις που η συνεμφάνιση αυτή είναι δυνατή (Σπάνια κάπνισε στη ζωή του· Θα ζήσει πάντα κατατρεγμένη) η ρηματική ενέργεια παρουσιάζεται ως τελειωμένη κατάσταση στα πλαίσια μιας αφήγησης (σε αναδρομικό ή προδρομικό πλάνο).

Μπορεί ίσως να γίνει διάκριση μεταξύ επαναληπτικού και θαμιστικού ανάλογη με τη διάκριση μεταξύ επιρρημάτων οριστικής και αόριστης συχνότητας, που όμως δεν μας αφορά στην παρούσα εργασία. Σχετικά με το σεναριακό χαρακτήρα των θαμιστικών διατυπώσεων (scenario expressions) βλ. B. Newton, «Scenarios, modality, and verbal aspect in Modern Greek», *Language* 55 (1979) 139-67.

60. Lewis, ό. π., 5, 7, όπου και συζήτηση του ζητήματος αυτού.

61. Η τυποποίηση αυτή μπορεί να γίνει με ποικίλους τρόπους. Ο G. Carlson, «A unified analysis of the English bare plural», *Linguistics and Philosophy* 1 (1977) 448, κάνει τη διάκριση (που αποδίδεται στον W. O. Quine) μεταξύ ατόμου και «φάσης»: πβ. Cooper, ό. π., 19 κ.ε. Στην αφήγηση συναντάμε την πολύ γνωστή διάκριση μεταξύ ατόμου και «χαρακτήρα», που θ' αποδειχθεί σημαντική στο β' μέρος της εργασίας μας: ένας χαρακτήρας μπορεί να νοηθεί ως «τύπος ιστορίας» ή σαν ένα σύνολο επεισοδίων με κοινή νοηματική ανάπτυξη· π.χ. ο τσιγγούνης [γενικό υποκείμενο] είναι σαν αυτόν που δε βγαίνει από το σπίτι του μέχρι η μοναδική φορεσιά του ή σαν αυτόν που πουλάει το περισσευούμενο κρέας από τη θυσία για το γάμο της κόρης του, καθώς ο Θεόφραστος· ο τρόπος ομαδοποίησης αυτών ή παρόμοιων επεισοδίων είναι, απλούστατα, ο τσιγγούνης· πβ. σημ. 65 για ένα ακόμα παράδειγμα. Σχε-

Στο σημείο αυτό αξίζει να παρατηρήσουμε πως με τον ενεστώτα εκφράζεται μια μεγάλη γκάμα τροπικότητων που άμεσα ή έμμεσα αποδίδονται στο υποκείμενο⁶². Παραδείγματα: 'αισθητική' ιδιότητα ή δύναμις (Μοιάζω/δείχνω/ [σου] φαίνομαι για...· Ακουγεται πολύ στακάτο; Για να το αγαπήσεις θέλει να το συνηθίσεις/προσέξεις· Αυτή η πόρτα μπάζει), αξιολογικό γνώρισμα (Εσύ δεν διορθώνεσαι/δεν τρώγεται/δεν υποφέρεσαι· Άμα κρυσώσει δεν αξίζει· Μου τη δίνεις), κλίση του χαρακτήρα (Αρπάζεται· Τα παρατάς με την πρώτη), δυνατότητα/πιθανότητα/ενδεχόμενο (Με ενενήντα δραχμές δεν κερδίζεις στο ΛΟΤΤΟ· Τη βγάξει δε τη βγάξει· Η αλλαγή προφυλακτήρα γίνεται εύκολα· Το σασί μπαίνει με δυσκολία), βούληση ή πρόθεση (Έρχεσαι και συ; Εμένα τι μου δίνεις; Δεν παντρεύομαι μήτε στα ξένα πάω), απόπειρα (Μην ακούς τι σου λέει -σε γελάει· Αυτό το σπίτι το πουλάνε/πουλιέται/νοικιάζεται) κ.λπ.⁶³.

Αυτός ο προβιβασμός του υποκειμένου, η τυποποίησή του, είναι σύμπτωμα μιας γενικότερης τροπικής εξάρτησης που αποκαλύπτει με το σαφέστερο τρόπο την προθετική οργάνωση των ενεστωτικών αποφάνσεων. Εκτός από τις τροπικότητες που εξετάσαμε, οι ενεστωτικές περιγραφές μπορούν να εκφράζουν το αναγκαίο (Δύο και δύο κάνουν τέσσερα), το δέον, το γνωστό, το βέβαιο (βλ. παρακάτω σχετικά με τις «μελλοντικές» χρήσεις), το επιτρεπτό (Δεν περνάς, κυρά Μαρία), αλλά και τροπικότητες ακόμα πιο δυσαναγνώστες, όπως αυτές που πρακτού (τελεστικές χρήσεις) κ.ά. Είχαμε, λοιπόν, δικίο να θεωρήσουμε ότι αυτή η ποικιλία των τρόπων πηγάζει από την προθετική οργάνωση των ενεστωτικών αποφάνσεων. Σ' όλες αυτές τις περιπτώσεις το πλάνο που ακολουθούν οι ενεστωτικές αποφάνσεις είναι δευτερευόντως χρονικό. Η ενεστωτική διατύπωση παρουσιάζεται κατά κανόνα ως θέση, επεξήγηση ή 'ανάπτυξη' μιας μη-χρονικής τροπικότητας.

Ας δούμε μερικά παραδείγματα αυτής της προθετικής - τροπικής οργάνωσης που αφορούν τη δεοντολογική κατηγορία. Η δεοντολογική ενεστωτική διατύπωση προϋποθέτει κατά κανόνα την αποφαντική στάση του ομιλητή: Το φαγητό σεββίρεται κρύο

τικά με τις γενικές διατυπώσεις ως τρόπους «ποσοτικοποίησης» («διάτρεξης») των στοιχείων ενός πεδίου βλ. Ρ. Δελβερούδη, «Υποκείμενα με αόριστη ή γενικευτική αξία», *Μελέτες για την Ελληνική γλώσσα* (1990) 215-33.

62. Πβ. Chung και Timberlake, ό. π., 215: «the verb [presented] as a property of its arguments», «modalizing the verb».

63. Οι χρήσεις αυτές μοιάζουν με τις «μελλοντικές» (βλ. ενότητα 5): πάντως η σημασία τους δεν είναι χρονική παρά μόνο συμπτωματικά· ένα σπίτι μπορεί να πουλιέται χωρίς να πουληθεί ποτέ κι η κόρη να μην παντρεύεται (να μη θέλει) παρ' όλο που εν τέλει θ' αναγκαστεί· πβ. σημ. 88. Ας παρατηρηθεί ότι οι τροπικότητες αυτές διατηρούνται σε παρελθόντα ή μέλλοντα χρόνο μόνο στο βαθμό που αποτελούν 'λεξικοποιήσεις' της τροπικότητας του υποκειμένου (π.χ. φανότανε ηλίθιος) διαφορετικά, η τροπικότητα παρουσιάζεται είτε ως παροδική ιδιότητα του υποκειμένου (με παρατατικό: αυτή η πόρτα έμπαζε αλλά τώρα τη φτιάξαμε· με μέλλοντα διαρκείας: έτσι που τη φτιάξατε θα μπάζει) είτε εξαφανίζεται (π.χ. η πρόταση δεν παντρεύομαι μήτε στα ξένα πήγαινα δηλώνει απλώς κάτι (στάση ή συμπεριφορά μάλλον παρά πράξη), που (δεν) συνέβαινε στο παρελθόν· η τροπικότητα αποβάλλεται πάντα στον αόριστο.

Δεν είναι τυχαίο ότι οι τροπικότητες αυτές αποκαλύπτονται συνήθως σε αποφατική σύνταξη (γεγονός που επισημαίνει ο Τζάρτζανος, ό. π., 261): π.χ. δε βαστώ πια, «δε μπορώ ν' αντέξω άλλο». Η άρνηση εδώ δεν αίρει αυτό που δηλώνει το ρήμα (σύγκρινε με την έγχρονη-παροντική απόφαση: Δεν τρέχω, περπατάω, «κανονικά περπατάω, δεν τρέχω») αλλά την τροπικότητα με την οποία δηλώνεται, γεγονός που αποτελεί έμμεση απόδειξη ότι η τροπικότητα «βρίσκεται εκεί» (δηλ. στο προθετικό πλάνο του ενεστώτα), αν και δεν είναι ρητά εκφρασμένη.

(«[αυτο] το φαγητό πρέπει να σερβίρεται κρύο»)· το εισιτήριο ακυρώνεται κατά την είσοδό σας στο σταθμό («πρέπει/επιβάλλεται ν' ακυρωθεί», αλλιώς έχει πρόστιμο). Συχνά δεν είναι δύσκολο να εντοπίσουμε τα συμφραζόμενα –γλωσσικά και εξωγλωσσικά– στα οποία μορφοποιούνται οι αποφαντικές αυτές στάσεις. Για παράδειγμα, το άρθρο 37 του ελληνικού συντάγματος ορίζει: 1. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας διορίζει τον Πρωθυπουργό και, με πρότασή του, διορίζει και παύει τα λοιπά μέλη της Κυβέρνησης. Η σημασία εδώ δεν είναι βουλευτική ή δυνητική (ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δεν μπορεί να διορίσει Πρωθυπουργό όποτε το θελήσει) –ούτε βέβαια «παροντική»– αλλά μάλλον: «οφείλει [υπό ορισμένες προϋποθέσεις] να διορίσει και να παύσει...». Αυτή την τροπική σημασία στοιχειοθετεί η αμέσως επόμενη παράγραφος του ίδιου άρθρου: 2. Πρωθυπουργός διορίζεται ο αρχηγός του κόμματος το οποίο διαθέτει στη Βουλή την απόλυτη πλειοψηφία των εδρών. Αν κανένα κόμμα δεν διαθέτει την απόλυτη πλειοψηφία... κ.λπ.⁶⁴ Η δεύτερη αυτή παράγραφος αποτελεί το πλάνο της πρώτης και ορίζει τις θεσμικές προϋποθέσεις της δεοντολογικής της ερμηνείας.

Ας σημειωθεί, παρεμπιπτόντως, ότι τα γραμματικά υποκείμενα των ενεργειών που περιγράφονται (πρωθυπουργός, υπουργοί, αρχηγοί κομμάτων) δηλώνουν τα ίδια πάγιους ρόλους, προσωποποιημένα καθήκοντα⁶⁵. Τα υποκείμενα των άχρονων ενεστωτικών περιγραφών είναι στην πραγματικότητα *χαρακτήρες*, τύποι, σενάρια, γενικεύσεις, συνήθειες. Το εκάστοτε πλάνο με το οποίο συγκροτείται η ενεστωτική απόφανση συμπυκνώνεται έτσι στο διαχρονικότερο συστατικό της, το (λογικό) υποκείμενο.

Διαπιστώσαμε ότι οι τρόποι του άχρονου είναι αλληλένδετοι με τους τρόπους του αληθούς, και παρουσιάζονται σε λόγο *αποδεσμευμένο από τη (συν)ομιλία*: δεν προϋποθέτουν συμπαρουσία ομιλητή - ακροατή ούτε δεσμεύονται δεικτικά στην περίπτωση της εκφοράς. Οι άχρονες διατυπώσεις τείνουν να καταστασιοποιούν τα κατηγορήματα που περιλαμβάνουν, σύμπτωμα μιας γενικότερης διαδικασίας *τυποποίησης*.

Ο άχρονος λόγος θέτει μια περίπτωση ως *τύπο* ο οποίος δεν είναι απαραίτητα πραγματώσιμος χρονικά. Η «πραγματώσή» του ή, καλύτερα, η ανάπτυξή του είναι κατά κανόνα *τροπική*: το ενεστώς παρουσιάζεται ως κατηγορία του δυνητικού, του

64. Οφείλω το παράδειγμα στη συνταματολόγο Ι. Καμισίδου.

65. Στον άχρονο λόγο, όπως επισημάναμε, εγγράφονται καταστασιακά κατηγορήματα (ή κατηγορήματα που προτείνονται ως τέτοια)· σε τούτο κυρίως ο άχρονος λόγος διαφέρει από τον αφηγηματικό. Ωστόσο, πρέπει να σημειώσουμε εδώ την *προ-αφηγηματική* δομή που μπορούν να έχουν κάποτε οι άχρονες διατυπώσεις, όπως στο εξής παράδειγμα δεοντολογικού λόγου: *Το πουλί είναι το στολίδι ενός πανδοχείου, αλλά φροντίζουν οι ευσυνείδητοι ιδιοκτήτες του ν' ασφαλίζουν το βράδυ τον πορτάκι του κλουβιού του και να μην τ' αφήνουν να μπαίνουν ελεύθερο στα δωμάτια των πελατών τους. Λαβαίνουν την ελάχιστη πρόνοια να κουκουλώνουν, μόλις νυχτώσει, το κλουβί μ' ένα πανί, για να μην ξεκουφαίνει το πουλί τον κόσμο με τις στριγγλιές του* (Ε. Χ. Γονατά, *Ο φιλόξενος καρδινάλιος* (Αθήνα: Στιγμή, 1986) 27-8). Στο παράδειγμα αυτό, οι θαμιστικές διατυπώσεις (*φροντίζουν, λαβαίνουν την πρόνοια*) παρουσιάζονται υπό την ενιαία περιγραφή ενός δέοντος, που εξυπηρετείται από την υποτακτική σύνταξη (ν' *ασφαλίζουν*, να *κουκουλώνουν*): «επειδή το πουλί οφείλει να είναι ..., οι ιδιοκτήτες πρέπει να φροντίζουν ώστε χ₁, δεν επιτρέπεται χ₂ κ.λπ.». Ο δεοντολογικός λόγος υπομνηματίζεται από μια σειρά ενεργειών (χ₁, χ₂, ...: τα δέοντα για τον πανδοχέα) που, αν και δεν υπάρχουν ακόμα ως ιστορία, εφ' όσον δεν έχουν τεθεί σε χρονική σειρά, συνδέονται αφηγηματικά από τη στενή (δεοντο)λογική τους σχέση. Θα επανέλθουμε στο ζήτημα αυτό της αφηγηματικής λογικής στο β' μέρος της εργασίας μας.

δέοντος, του προβλεπτού, του πρακτού κ.ο.κ. Στον επιτελεστικό λόγο η αποφαντική αυτή στάση δηλώνεται ρητά από το ίδιο το ρήμα. Συχνότερα όμως, στον άχρονο λόγο, παραμένει κρυμμένη. Καθώς δεν εκφράζεται ρητά, εξαπλώνεται στο *κειμένο* επιτρέποντας την συμπαρέυρεση των ενεστωτικών περιγραφών, την ανάπτυξη συναφειών και ομογενείας. Από την άδηλη θέση της η ενεστωτική τροπικότητα καθορίζει την ιδιαίτερη 'λογική', το 'ύφος' του κειμένου· το *βάθος* του.

Στην επόμενη ενότητα θα δούμε ότι στον έγχρονο λόγο τον τροπικό - προθετικό προσδιορισμό των ενεστωτικών αποφάνσεων τον αναλαμβάνει πλέον το ποιόν ενεργείας. Ο ισχυρισμός αυτός έχει δύο σκέλη: από τη μια, οι διακρίσεις ως προς την όψη και το χρόνο, δηλ. οι τρόποι του *έγχρονου*, που καταγράφει ο ενεστώτας, συγκλίνουν σε θεμελιώδεις διακρίσεις που αφορούν το ποιόν ενεργείας της κατηγορήσεως (νοούμενο, με την ευρύτερη έννοια, ως το σύνολο των τρόπων με τους οποίους τυποποιείται το *εσωτερικό* μιας περιστασης)· από την άλλη, οι ίδιες αυτές διακρίσεις είναι προθετικής υφής και δεν μπορούν να οριστούν παρά μέσα ενεστωτικών αποφάνσεων· το ποιόν ενεργείας είναι, εν πολλοίς, *ενεστωτική* κατηγορία.

5. Τρόποι του έγχρονου

Τι είναι αυτό που αρμόζει τον ενεστώτα στην περίπτωση της εκφοράς; Συνήθως απάντηση: ο χρόνος· συνήθης παραδείγματα: οι λεγόμενες *παροντικές* χρήσεις⁶⁶.

Χωρίς αμφιβολία, η θέση του παροντικού ενεστώτα στην τοπολογία της (συν)ομιλίας είναι συνοδευτική: ο ενεστωτικός τύπος παρέχεται ως «σημείον παρόν παρόντος»⁶⁷ εφ' όσον δίνει λόγο για κάποια παράλληλη προς την ομιλία δραστηριότητα: –*Τι κάνεις εκεί; – Γράφω ένα γράμμα*· ή επιγράφει κάποια ισχύουσα κατά την ομιλία (ψυχική/φυσική) κατάσταση: –*Πονάω, έχω πυρετό – Υπάρχω – Ζω (ακόμα) – Σας! κοιμάται!*

Η δηλούμενη περίπτωση είναι παρούσα, η πρόσβαση ανοιχτή. Τα καθέκαστα της συνομιλίας, όμως, μοιάζουν να ρυθμίζονται αποκλειστικά από την προνομακτική θέση και θέαση του ομιλητή. Η περιγραφή του σύν-χρονου, του 'εν εξελίξει', προϋποθέτει ότι ο ομιλητής παρίσταται στα δρώμενα και τ' αντιλαμβάνεται, ενώ απευθύνεται σε ακροατήριο που και να παρίσταται δεν αντιλαμβάνεται τι τρέχει και βρίσκεται στην ανάγκη (ή είναι προς το γενικότερο συμφέρον) να πληροφορηθεί· διαφορετικά, δεν είναι απαραίτητη.

66. Ο παροντικός ενεστώτας τοποθετείται στον *εμπειρικό* τρόπο περιγραφής, ότι ο Ε. Benveniste αποκαλεί *discours*, σε αντίθεση με την *histoire*, τον *αφηγηματικό* τρόπο. Για τον Benveniste, η διάκριση αυτή αφορά σε μια θεμελιώδη διαφορά *ύφους*: το αφηγηματικό ύφος αποκλείει οποιαδήποτε αναφορά στη σχέση ομιλητή-ακροατή, σχέση που στην επιστήμη της ομιλίας εκπροσωπείται συνήθως από τις πρωτοπρόσωπες και δευτεροπρόσωπες αντωνυμίες· στον εμπειρικό τρόπο, αντίθετα, η σχέση αυτή εκφράζεται ρητά ή υπονοείται απ' αρχής μέχρι τέλους. Η διάκριση προϋποθέτει επίσης μια τυπολογία των χρόνων (ή μάλλον των χρήσεων τους) βάσει του τρόπου περιγραφής στον οποίο εμφανίζονται· κατά τον Benveniste, ο ενεστώτας –και θα 'πρεπε εδώ να καταλάβουμε: ο *παροντικός* ενεστώτας– αποκλείεται από την αφήγηση· Βλ. Benveniste, *ό.π.*, 243, και 245, σμμ. 1.

67. Σέξτος Εμπειρικός, *Πρός Λογικούς*, Β. 254 - 5.

Αυτή η αυστηρά πληροφοριακή ή απολογιστική χρήση, απολύτως φυσιολογική για τον άχρονο λόγο, στον έγγχρονο λόγο αποτελεί ένδειξη μιας κάποιας συνομιλικής παθολογίας και δίνει λαβή σε μάλλον ασυνήθιστες περιστάσεις εκφοράς, όπως, π.χ., του λεγόμενου *δημοσιογραφικού* ενεστώτα (των αναμεταδόσεων: *Μποτίνος, ελέγχει τη μάλα, ελίσσεται, μπαίνει στη μεγάλη περιοχή, το σουτ! άουτ!*)⁶⁸. Παραβιάζεται εδώ μια στοιχειώδης προϋπόθεση της δείξης: η κοινός αντιληπτή γειτονία δηλούμεντος - δηλουμένου. Η *απομάκρυνση* του ακροατηρίου από τη δηλούμενη κατάσταση καθιστά παρόμοιες χρήσεις εξαιρετικές, όπως εξαιρετική είναι, άλλωστε, κι η άσκηση κάθε συνομιλικού προνομίου (συμπεριλαμβανομένου του προνομίου στην πληροφόρηση). Η παθολογία αυτών των χρήσεων διαπιστώνεται έμμεσα από το γεγονός ότι -όπως κι οι (επι)τελεστικές- δεν μπορούν να ενταχθούν, παρά το μορφολογικό τους εξοπλισμό, στις εκδηλώσεις της ασυντέλεστης όψης με τις χρήσεις αυτές υπομνηματίζεται αδιάψευστα το *ήδη συντελεσμένο* (κάτι που, βεβαίως, ισχύει εξ ορισμού για τον αφηγηματικό ενεστώτα - «αντί αορίστου»).

Στις επιτελεστικές χρήσεις η «παθολογικά» συντελεσμένη όψη προκύπτει από την ένταξη της εκφοράς στο ίδιο το προθετικό της πλάνο (για να υποσχεθώ, καλύτερα να πω *υπόσχομαι*). Στις τελεστικές και 'αναμεταδοτικές' χρήσεις, από την ένταξη της εκφοράς σ' ένα γενικότερο σχέδιο, που μας παρουσιάζεται με τα χαρακτηριστικά ενός *κείμενου πράξεων*. Οι επιμέρους κατηγορήσεις παρουσιάζονται «στιγμικά» (συχνά ως 'επιτεύξεις') και μάλλον με την όψη του συντελεσμένου, όχι επειδή απαιτούν «ελάχιστο χρόνο» για την πραγμάτωσή τους αλλά μάλλον επειδή συνιστούν ελάχιστες μονάδες ενός ευρύτερου τελεστικού σχεδίου. Η «στιγμικότητα» λεκτικών σχημάτων όπως *ντριπλάρει, κόβει τη μάλα, ελίσσεται, αποκρούει* κ.ο.κ. είναι προθετική και, μέχρι ενός σημείου, πλασματική (οι δηλούμενες ενέργειες, τουλάχιστον στη «γλώσσα του ποδοσφαιρίου», εκφράζονται συνήθως με καταχρηστικές μεταφορές).

Η αίσθηση του παράδοξου προκύπτει από το γεγονός ότι σ' αυτές και παρόμοιες χρήσεις⁶⁹ η μορφολογική κατηγορία του ασυντέλεστου μοιάζει να κωδικοποιεί τη

68. Η παρατήρηση του B. Comrie, *Aspect* (Cambridge: Cambridge University Press, 1976) 77, ότι παρόμοιες χρήσεις θα μπορούσαν να εκφραστούν με παρατατικούς τύπους δεν αλλοιώνει το γεγονός ότι συνήθως δεν εκφράζονται με τους τύπους αυτούς πβ. και Leech, 19 (παράγραφος 29α).

69. Ας παρατηρηθεί ότι ο αφηγηματικός ενεστώτας δύσκολα χρησιμοποιείται «αντί παρατατικού», όπως δείχνει η μάλλον σπάνια χρήση του *γραφικού* ενεστώτα. Η «παρατατική» σημασία στα παραδείγματα που παραθέτει ο Τζάρτζανος, ό.π., 265, θα μπορούσε ν' αποδοθεί σε μη ρηματικά στοιχεία της όψης. Π.χ., η ένοτητα *Τρία πουλάκια κάθονται στον Έλμοπο, στη ράχη... Κι εκεί που τραν και πίνουνε και φιλοτραγουδούνε, ένα χαρτί τους έρχεται από του Μπουκουβάλα* εκφράζει παρατατική σημασία επειδή τοποθετείται στην αρχή μιας αφήγησης ή ενός «πεισοδίου», όπου και συνήθως η θέση του παρατατικού· η παρατατική σημασία της δεύτερης πρότασης οφείλεται στη χρήση του συνδετικού «εκεί που». Η παρατατική σημασία του παραδείγματος *Ολόχαρος ο νους του βλέπει (= «έβλεπε») ένα ένα τους τόπους που θα διάβαινε* οφείλεται στο επαναληπτικό *ένα ένα* πβ. *γράφω γράφω και τελειωμό δεν έχω* κ.ο.κ. Γι' αυτό, εξ άλλου, η αφηγηματική αυτή χρήση είναι πιο διαδεδομένη σε εξαρτημένες προτάσεις των οποίων οι σύνδεσμοι εισάγουν «παρατατικές» σημασίες: *όσο/ενώ/καθώς/αφού/μέτα που κάθεται και περιμένει, αρχίζουν και τον ζώνουν τα φίδια*. (Τις παρατηρήσεις αυτές επιβεβαιώνουν τα στατιστικά στοιχεία για τα Αγγλικά που παρουσιάζει η D. Schiffrin, ό.π., 57). Συνδυασμό αοριστικού και ενεστωτικού θέματος έχουμε συχνά σε διατυπώσεις του τύπου *Άμα κρνώσει δεν τρώγεται, Όταν έρθει τα λέμε, Έλα εσύ και το συζητάμε* κ.λπ., όπου έκδηλος ο «σεναριακός» χαρακτήρας (πβ. *Άμα με δεις, γράψε μου*).

σημασιολογική κατηγορία του συντελεσμένου. Τούτο όμως αποτελεί παράδοξο μόνο για μια χρονική - παροντική θεώρηση του ενεστώτα⁷⁰. Από σημασιολογική σκοπιά, η όψη αυτών των παραδειγμάτων δεν είναι συντελεσμένη αλλά *αόριστη*. Αυτό που αναγνωρίζεται ως συντελεσμένη όψη είναι ένας συγκεκριμένος τρόπος κατηγορήσεως, ένα σύνολο κατηγοριών του ποιού ενέργειας: η μη καταστασιακή κατηγορήση.

Στο σημείο αυτό είναι απαραίτητο ν' ανοίξουμε μια παρένθεση σχετικά με τα πολλαπλής μορφολογικής υπόστασης «χρονικά συστήματα». Ως γνωστόν, σε πολλές γλώσσες ο ενεστώτας παρουσιάζεται με *διπλή* μορφολογική υπόσταση, όπως στ' Αγγλικά, με την αντίθεση απλού και παρατατικού (ή «εξελικτικού»: progressive) τύπου, στα Γαλλικά, απλού και περιφραστικού (*être en train de*) κ.ο.κ. Το δικό αυτό σύστημα δεν είναι, βεβαίως, ούτε το μόνο δυνατό ούτε το απλούστερο μορφολογικά. Ανταποκρίνεται όμως σ' ένα συνηθέστατο, σχεδόν καθολικό, περιορισμό (η σύστασή του, λοιπόν, είναι κάθε άλλο παρά τυπολογικά τυχαία): *με τους παρατατικούς τύπους δεν εκφέρονται καταστασιακά κατηγορήματα*⁷¹.

Ο περιορισμός αυτός εκφράζεται από μια σειρά παράλληλων και κάθε άλλο παρά απόλυτων αντιθέσεων, που αποκαλύπτονται με τη σύγκριση των δύο τύπων· απομώναω μερικές απ' αυτές (αντλώντας παραδείγματα από τ' Αγγλικά):

α) Ο παρατατικός τύπος παρουσιάζει το δηλούμενο γεγονός ως πρόσκαιρο (αν και όχι κατ' ανάγκην επίκαιρο) και με τον τρόπο αυτό αναιρεί συνήθως την τροπικότητα από την οποία χαρακτηρίζεται το *υποκείμενο* του απλού (συνήθως αχρονικού) τύπου· *the basin leaks* είναι μια ιδιότητα που ο νεροχύτης έχει «από τη μάνα του», *the basin's leaking*, μια πρόσκαιρη ιδιότητα που οφείλεται στ' ότι τρύπησε ο σωλήνας (πβ. *Your slip is showing* και *Your slip shows*). Αυτή η χροιά του πρόσκαιρου εκτείνεται και στις θεμιστικές διατυπώσεις οι οποίες με τον παρατατικό τύπο νοούνται πάντα από τη σκοπιά μιας περιορισμένης χρονικής περιόδου (πβ. *Mr. Robinson usually drives to his work* και *Mr. Robinson is cycling to his work until his car is repaired*)⁷².

β) Ο παρατατικός τύπος αναιρεί την *προτασιακή* ή *ρηματική* τροπικότητα με την οποία, υπό ανάλογες συνθήκες, συνδέεται ο απλός τύπος· έτσι, με τους παρατατικούς

70. Το «παράδοξο» αυτό έχει ήδη επισημανθεί για τις αφηγηματικές χρήσεις: «since the present tense is not used to refer to present-moment action, there is no basis for the explanation so often given that the present tense is used as [a conversational historical tense] in order to make the audience feel that it is reliving the event» (N. Wolfson, «The conversational historical present alternation», *Language* 55.1 (1979) 180).

71. Βλ. Leech, ό.π., 22-31, για απαραίτητες τροποποιήσεις σ' αυτόν τον περιορισμό· πβ. επίσης Mourelatos, ό.π., 193, 198-9· Verkyul, ό.π., 44-49.

72. Το παράδειγμα του Leech, ό.π., 32. Βλ. επίσης τα συγκριτικά παραδείγματα της Hatcher, ό.π., 276-279. Πβ. Leech, 18 κ.ε.: «progressive aspect referring to temporary happenings»· Jespersen, *Modern English grammar*, 186: «contrast between habitual and actual doing» (παραδείγματα: *What do you do for a living?* και *What are you doing for a living?*), 191: «always [with the expanded forms means] 'at all the times we are now concerned'», 181: συμπεριφορά του επιρρήματος *now*, *passim*· βλ. του ίδιου, *Essentials*, 266: «The expanded infinitive often serves to emphasize the present moment, as in *What can he be doing?* as against the more general *What can he do?*»· Palmer, ό.π., 68-70: «the progressive is used to indicate habitual activity in a limited [παραλείπω υποσημείωση] period of time» (παραδείγματα: *We eat a lot of meat (and always have)* και *We are eating a lot of meat these days*) [or] habitual activity that is limited and sporadic» (παραδείγμα: *She's always breaking things*).

τύπους τα εκφρασμένα επιτελεστικά ρήματα αποβάλλουν την ισχύ τους· με αισθήσεως σημαντικά ρήματα, ο παρατατικός τύπος εκφράζει «a suspension of general commitment to the truth or reality of the object of perception» (π.χ. *You are seeing things*)⁷³· ως προς τις «μελλοντικές» χρήσεις του παρατατικού τύπου, παρατηρούμε κι εδώ μια άρση της τροπικότητας που συνδέεται με τις αντίστοιχες χρήσεις του απλού: ενώ ο απλός τύπος δηλώνει «a plan or arrangement regarded as unalterable», με τον παρατατικό τύπο δηλώνεται «not a present intention or cause, but rather a present arrangement» [πρόσκαιρη διευθέτηση] (πβ. *We start for Istanbul tonight* και *We are starting for Istanbul tonight*)⁷⁴ κ.ο.κ.

γ) Για τον επαναπροσδιορισμό του προθετικού πλάνου, σύμφωνα με το οποίο παρουσιάζεται ο απλός τύπος, επιστρατεύονται συχνά οι παρατατικοί τύποι (συνήθως σε συντάξεις όπως *by doing this... ή in so doing... simply/just* με παρατατικό τύπο, σε υποθετικές προτάσεις: *If I should go to one of the tea-parties in a dressing gown and slippers, I should be insulting society, and eating peas with my knife* κ.α.)⁷⁵. Οι τρόποι αυτοί μοιάζουν να μεθερμηνεύουν, συνήθως σε αναφορά προς μια συγκεκριμένη περίπτωση, την απόφαση που κανονικά θα εξέφραζε ο απλός τύπος.

Όπως διαπιστώνουμε από τα παραπάνω, η χρήση του παρατατικού τύπου φαίνεται ν' αναιρεί εν μέρει την κύρια «λειτουργία» του απλού, όπως εκτέθηκε στην παρούσα εργασία, δηλ. να θέτει τα φαινόμενα. Ως προς τον απλό, ο παρατατικός τύπος παρουσιάζεται σαν ένα είδος *άρνησης* (νοούμενη με την ευρύτερη δυνατή έννοια) ανατρέπει το προθετικό πλάνο της απόφασης αίροντας την τροπικότητα που εκφράζει η απλή ενεστωτική περιγραφή, αίρει ή αμφισβητεί την τυποποίηση που αυτή έχει επιχειρήσει ή επιβάλει στα «πράγματα» ή, τέλος, μεθερμηνεύει την τυποποίηση αυτή σε σχέση

73. Όπως εύστοχα παρατηρούν οι J. Goldsmith και E. Woisetschlaeger, *The natural logic of the English progressive* (Bloomington, Indiana: Indiana University Linguistics Club, 1976)· παραπέμπεται από τον J. Goldsmith, «On the thematic nature of *see*», *Linguistic Inquiry* 10.2 (1979) 350. Πβ. Jespersen, *Modern English Grammar*, 268, 221: «transitory perception»· Hatcher, ό.π., 271-3. Ο Leech ό.π., 27-31, παρέχει πλήθος παραδειγμάτων αναιρέσης της τροπικότητας του ρήματος από τον παρατατικό τύπο· βλ. και Palmer, ό.π., 71-7.

74. Leech, 62, 66: «The Simple Present is a 'marked' future: [...] it carries a special, rather dramatic overtone. [...] It would weaken the force [of] the sentence *We start for Istanbul tonight* to substitute the Present Progressive: *We are starting for Istanbul tonight* announces a present plan which may, conceivably, be altered later; but in *We start for Istanbul tonight*, changing the plan is out of the question». Για παρόμοιες παρατηρήσεις πβ. Jespersen, *Modern English grammar*, 21 κ.ε., 214 κ.ε.

75. Το παράδειγμα είναι του Jespersen, ό.π., 187. Οι ερμηνευτικές αυτές χρήσεις εξετάζονται λεπτομερώς από τον Köning, ό.π., 274 κ.ε.· πβ. Köning, 280: «it is the clause with the simple form of the verb [...] which gives the *more fundamental description*» [δική μας έμφραση]. Ανάλογης αξίας είναι οι παρατηρήσεις του Franckel, ό.π., 79, για τα Γαλλικά: «la question *Qu' est-ce-qu' il fait?* tend à appeler une réponse de la forme *Il lit* plutôt que *Il est en train de lire* [...] En revanche, à une question de la forme *Qu' est-ce-qu' il fait? Il lit?* (où *il lit* introduit une question confirmation), on aura très facilement *Non! Il est simplement en train de jouer*. [...] On note qu' avec *être en train de*, la question [*Qu' est-ce-que tu es en train de faire?*] tend à prendre une valeur *dépréciative*»· πβ. 84: «[le présent simple] est compatible avec les adverbes appréciatifs (*Il mange bien est beaucoup plus naturel que il est en train de bien manger*)». Ισχύ «*dépréciative*» έχουν στ' Αγγλικά εκφράσεις όπως *just/simply/only/merely/what the heck/why on earth...* με τον παρατατικό τύπο· αντίθετα, ρήματα που συνήθως δηλώνουν ψυχική κατάσταση συχνά στον παρατατικό τύπο συνοδεύονται από «a strong suggestion of emotional intensity» (Hatcher, ό.π., 272).

προς μια συγκεκριμένη περίπτωση αναφοράς —εξ ου οι υποδηλώσεις του πρόσκαιρου, του παροδικού, του συγκεκριμένου (εν αντιθέσει προς το γενικό) κ.λπ. Με λίγα λόγια, ο παρατατικός τύπος μετατρέπει τον τρόπο κατηγορήσεως από καταστασιακό σε συμβαντικό· παρουσιάζει αυτό που *ισχύει* σαν κάτι που *συμβαίνει* ή θα μπορούσε να συμβεί.

Είδαμε ότι στις δύο κύριες κατηγορίες ποιού ενεργείας, τις καταστάσεις και τα συμβάντα, συγκλίνουν διαφορετικές τάξεις ενεστωτικών σημασιών. Πρέπει τώρα να εξετάσουμε το αντίστροφο ερώτημα: με ποιους τρόπους ορίζονται οι διάφορες κατηγορίες ποιού ενεργείας μέσα των ενεστωτικών αποφάνσεων; Όπως προαγγείλαμε, οι κατηγορίες αυτές είναι, εν πολλοίς, ενεστωτικές κατηγορίες και τούτο διχώς: α) η συστασή τους είναι προθετικής υφής και β) ο (απλός) ενεστώτας δεν διατηρεί απλώς τις ιδιότητές τους⁷⁶, αλλά τις ορίζει, τις συγκροτεί: οι κατηγορίες αυτές υπάρχουν ομόνυμα μόνο στον ενεστώτα.

Αναλυτικότερα: Το ποιόν ενεργείας εισάγει στην ομιλία μιαν απαραίτητη *προοπτική* που αυτή την εκμεταλλεύεται όχι μόνο για να συνεχίσει αλλά και να πείσει για τη συνοχή της, δηλ. το γεγονός ότι υπάρχει με τρόπο απολογιστικό (= συνεχή) ως προς το περιβάλλον και τον εαυτό της (ό,τι έχει προηγηθεί και ό,τι έχει προκαταβληθεί). Από το «σημείο» της ομιλίας (και, συνεπώς, από την προθετική εμβέλεια μιας ενεστωτικής απόφασης) οι διάφορες κατηγορίες ποιού ενεργείας παρουσιάζονται σαν 'ολοφραστικές' αφηγήσεις που συμπυκνώνουν ή αποκλείουν περισσότερα απ' όσα κατά γράμμα δηλώνουν. Τις κατηγορίες αυτές μπορούμε, πράγματι, να τις θεωρήσουμε *ελάχιστες αφηγηματικές μονάδες*. Για να τις κατανοήσουμε προϋποθέτουμε συνήθως ένα πεδίο εντός του οποίου συγκροτούνται από κοινού στοιχεία «του παρελθόντος και του μέλλοντος». Χρησιμοποιούμε τον όρο 'πεδίο' με την ίδια έννοια που έχει στη φράση 'οπτικό πεδίο': την έννοια της *προοπτικής*⁷⁷. Οι κατηγορίες του ποιού ενεργείας εισάγουν διαφορισμούς ή αποφαινοίτητες' ορίζονται συνήθως ως πεδία ομογενή, συλλαμβάνουν όμως διαφορετικές *προοπτικές* της περιστασης: οι καταστάσεις ισχύουν καθ' όλο το χρονικό διάστημα στο οποίο ορίζονται, αν και δε μπορούν να οριστούν για επιμέρους χρονικές περιόδους ή στιγμές (π.χ. δεν έχει νόημα το ερώτημα αν αυτή ειδικά τη στιγμή *ξέρω Αγγλικά*): αντίθετα, οι δραστηριότητες επισυμβαίνουν σε κάθε χρονική στιγμή ή ελάχιστη υποπερίοδο του διαστήματος στο οποίο ορίζονται· όταν συμβαίνουν, συμβαίνουν «όλη την ώρα», όπως όταν κανείς *ζύνεται* ή *τον*

76. Πβ. Paillard, ό.π., 101: «Le présent simple, dans la mesure où il n'est la source d'aucune détermination, conserve les propriétés initiales des occurrences. Bien plus, le rapport à ces propriétés constitue un critère pour l'organisation des valeurs du présent» (οι παρατηρήσεις αυτές ισχύουν βεβαίως μόνο για τον έγχρονο λόγο).

77. Πβ. Galton, ό.π., 24, 72: «the distinction between states and events is not a distinction inherent to what goes on but rather a distinction between the two ways we have of describing it». Στο ζήτημα αυτό είναι αφιερωμένη η εργασία της C. S. Smith, «A theory of aspectual choice», *Language* 59 (1983) 479-501.

78. Σύμφωνα με τον Dowty, ό.π., Κεφ. 2, ιδιαίτερα 75 κ.ε., οι κατηγορίες του ποιού ενεργείας προϋποθέτουν ένα πεδίο («διάστημα») με δύο τουλάχιστον χρονικά σημεία αποτίμησης του κατηγορήματος και καταγράφουν 'ην ενδεχόμενη μετατροπή στην τιμή αληθείας του κατηγορήματος στα δύο αυτά σημεία': οι καταστάσεις ορίζονται ως πεδία χωρίς μετατροπή («ομοιογενή»)· τα συμβάντα ορίζονται ως μεταβολές κατάστασης.

τρόποι η μίτη του. Σύμφωνα με μάλλον κοινότοπες γραμματικές μεταφορές, τα καταστασιακά κατηγορήματα βλέπουν μια κατάσταση «ως σύνολο», «από τα πάνω»⁷⁹, τα μη καταστασιακά ως «μέρισμα», «από μέσα»⁸⁰. Όπως έχουμε ήδη σημειώσει, με τα δύο αυτά είδη κατηγορημάτων συνδέονται διαφορετικοί τρόποι του αληθούς: τα καταστασιακά κατηγορήματα ισχύουν, τα μη-καταστασιακά συμβαίνουν⁸¹. Στις ενεστωτικές περιγραφές, κατά κανόνα, υπονοείται ότι μια κατάσταση έχει προηγηθεί ή προκύψει ή, εν πάση περιπτώσει, εκτείνεται πέρα από το χρονικό σημείο της εκφοράς: οι καταστασιακές κατηγορήσεις προσεγγίζουν τον άχρονο λόγο, αγκαλιάζοντας οτιδήποτε, μέχρι εκείνη τη στιγμή, έχει περιληφθεί στο λεγόμενο «σύμπαν του λόγου». Αν ισχυριστώ πως ξέρω Αγγλικά αναφέρομαι κατ' ουσίαν σε μια ρητή ή άρρητη παραδοχή της συνομιλίας ή ζητώ να εισαχθεί στη συνομιλία αυτή η παραδοχή (η οποία περιλαμβάνει, π.χ., το γεγονός ότι θα μπορούσα να συνεννοηθώ και χωρίς χειρονομίες μ' έναν Άγγλο). Αλλά και τα υπόλοιπα μη-καταστασιακά πεδία συγκροτούνται σύμφωνα με την προθετική έννοια του τέλους: οι 'τελειώσεις' ορίζονται από το σκοπό που εξυπηρετούν, απ' αυτό στο οποίο προσβλέπουν, ενώ οι 'επιτεύξεις' συμπίπτουν μ' αυτόν. Αν πω (ή απλώς διανοηθώ ότι) γράφω ένα βιβλίο (τελείωση), έχω κάνει κάτι παραπάνω από το να δηλώσω κάτι που μονοσήμαντα συμβαίνει τη στιγμή της εκφοράς: μέσω της ενεστωτικής απόφανσης (αυτό κάνω) έχω εννοιοποιήσει και ερμηνεύσει (έχω επιγράψει) μια σειρά από ενδεχομένως ασύνδετες και άδηλες ενέργειες και πράγματα: έχω συγκεντρώσει στον ίδιο τύπο περίπτωσης τα μούτζουρωμένα χαρτιά στο γραφείο μου, π.χ., καθώς και το φαινομενικά άσχετο γεγονός ότι δε βγαίνω πια συχνά από το σπίτι. Η ενεστωτική απόφαση επιτρέπει σ' αυτές τις ανόμοιες 'ενέργειες' να συγκατοικήσουν. Και φυσικά, εφ' όσον η δραστηριότητά μου ορίζεται από την ίδια την ενεστωτική απόφαση (ρητή ή άρρητη), η απόφαση αυτή αποτελεί ήδη μέρος της αναφοράς μου. Με παρόμοιο τρόπο, στην περίπτωση των 'επιτεύξεων', η ενεστωτική απόφαση αποκλείει οποιαδήποτε συγκατοίκηση γεγονότων' ο προσδιορισμός είναι αποκλεισμός: ό,τι συμβαίνει ορίζεται από την ενεστωτική απόφαση και μόνον. Ο αποκλεισμός αυτός, όπως ήδη παρατηρήσαμε, επιτρέπει σε κατηγορήματα όπως *τριπλάρω*, *φτάνω στην κορυφή* ή *βρίσκω το θησαυρό* να ορίζονται «στιγμικά», ως 'βασικές πράξεις'⁸² που συμπίπτουν με το τέλος τους. Ας παρατηρηθεί όμως ότι δε μπορεί ν' αποσπαστεί από αυτά η έννοια της προοπτικής, της πρόθεσης ή του τέλους: στον ενεστώτα, όπως είχε παρατηρήσει ο Z. Vendler⁸³, οι 'επιτεύξεις' μπορούν να

79 Πβ. Verkyul, ό.π., 75: «the view upon states is downward»: Allen, ό.π., 207 κ.ε.: «inclusive reference» [«from outside»] vs «intrusive reference» [«from inside»].

80 Πβ. Dowty, ό.π., 166 κ.ε.: μια διαδικασία ισχύει σ' ένα πεδίο αν ισχύει σε κάθε υποπεδίο του («subinterval property»): παρόμοιος είναι ο ορισμός της σημασίας των παρατατικών τύπων: το κατηγορήμα ισχύει σε υποπεδίο που δεν περιλαμβάνει τα ακραία σημεία του αρχικού. (Αξιολόγηση αυτών των ορισμών επιχειρούν ο Köning, ό.π., και ο T. Parsons, «The progressive in English: Events, states and processes», *Linguistics and Philosophy* 12.2 (1989) 213-41). Για το μεταφορικό σχήμα του «ενδιάμεσου» ή του «μερίσματος», σύμφωνα με το οποίο νοείται η παρατατική όψη, βλ. ενδεικτικά τις μεταφορές που χρησιμοποιεί ο Jespersen, *Modern English grammar*, 178: «in the course of», «engaged in», «busy with», «in the middle of».

81 Βλ. σημ. 50.

82 Τον όρο καθιέρωσε ο A. C. Danto, «Basic actions», *American Philosophical Quarterly* 2 (1965) 141-8.

83 Vendler, ό.π., 103.

χρησιμοποιούνται μόνον αφηγηματικά, με αναδρομική ή προδρομική («μελλοντική») σημασία⁸⁴.

Το ότι οι κατηγορίες του ποιού ενεργείας αποτελούν προβολές της ομιλίας εις εαυτήν και όχι μόνο από αυτήν, με άλλα λόγια το γεγονός ότι το ποιόν ενεργείας αποτελεί χαρακτηρισμό της κατηγορήσεως και όχι εγγενές χαρακτηριστικό των κατηγορημάτων, φαίνεται στον τρόπο που ορισμένες καταστασιακές σημασίες παρουσιάζονται ως ενεστώτα, κυρίως αυτές που αφορούν στο αποτέλεσμα μιας πράξης ή στην πρόθεση για την εκτέλεσή της. Με τις ενεστωτικές περιγραφές μια κατάσταση μπορεί να νοηθεί σύμφωνα με επιμέρους, συμπληρωματικά πλάνα, που, για ν' αποτύχουμε την ταύτιση με τους όρους 'συντελικό' και 'μελλοντικό', θα ονομάζουμε με τους όρους *αναδρομικό* και *προδρομικό* πλάνα⁸⁵.

Στο πρώτο, το πλάνο του αναδρομικού, αντιστοιχεί ο *αποτελεσματικός* ενεστώτας (*Τον Πέτρο τον ξέρω* [= «τον έχω γνωρίσει και τον ξέρω»] από *μικρό παιδί: Στην πόλη αυτή ζούμε είκοσι χρόνια*), που παρουσιάζει μια πράξη από τα ορατά, γνωστικά ή λογικά της αποτελέσματα. Παρόμοια είναι η χρήση του ενεστώτα με ρήματα που δηλώνουν κάποιο 'τέρμα' ή 'κατάληξη' (συνήθως *στην ίδια την περίπτωση της συνομιλίας*): *Σας φέρνω μήνυμα ειρήνης*: ανάλογη και η χρήση του ενεστώτα με ρήματα επικοινωνίας (*πληροφορούμαι, ακούω, μαθαίνω...*). Παρόμοιες και αρκετές «συνομιλιακές» χρήσεις, όπως στα παραδείγματα: — *Βλέπεις; Στα' λεγα εγώ: — Τα σκέφτηκα όλα μου' πες και λέω πως δεν αξίζει τον κόπο* — *Έρχεσαι, μ' αναστατώνεις, με βγάζεις και φταίχτη από πάνω: Μη το λες αυτό, με αδικείς* κ.α. Με τις συνομιλιακές αυτές χρήσεις η «παροντική» περιγραφή *δεν εκφράζει* το 'τόρα' αλλά το 'λοιπόν'. Η περιγραφή μοιάζει να συγκεφαλαιώνει μια φάση της συνομιλίας⁸⁶, η αναφορά *στην* οποία συμπίπτει με την αναφορά από αυτήν. Αν αρνηθούμε την αφηγηματική της λειτουργία, θα πρέπει να θεωρήσουμε αντιφάσεις απλά παραδείγματα όπως: *Όλοι οι δραπετές βρίσκονται τώρα στη φυλακή*, τα οποία όμως δεν εκφράζουν σύζευξη — ούτε, συνεπώς, αντίφαση — αλλά διαδοχή, δηλ. *αφηγούνται*⁸⁷.

84. Σχετικά με τα λεγόμενα *εναρκτικά* ρήματα (*νοχτώνας πεθαίνει* κ.λπ.) και τη θέση τους στην ταξινόμηση των ποιών ενεργείας βλ. D. Busch, *Verbs of change, causation, and time* (Stanford: CSLI-86-50, 1986).

85. Μας ενδιαφέρει η αντιδιασταλτική λειτουργία των όρων αυτών μάλλον παρά η καθιέρωσή τους. Ο όρος 'μελλοντικό' ανήκει στο σύστημα των χρόνων: ο όρος 'συντελικό' χρησιμοποιείται ως κατηγορία του συντελεσμένου, για να περιγράψει τον παρακείμενο, τον υπερσυντελικό κ.λπ. Προτείνουμε τις κατηγορίες 'αναδρομικό' και 'προδρομικό' ως όρους της αφήγησης και του ποιού ενεργείας. Ο Jespersen, *Modern English grammar*, 47, χρησιμοποιεί τον όρο 'retrospective present' για τον αποτελεσματικό ενεστώτα.

86. Αυτή την καθαρά διαλογική λειτουργία την έχει και το «χρονικό» *τόρα*: *Τώρα, κάθονται και λέω με τον εαυτό μου: Τώρα*, [δηλ. σ' αυτό το σημείο του επιχειρημάτος μου] *αυτό που ισχυρίζονται οι οπαδοί της μονεταριστικής σχολής δεν ισχύει κυριολεκτικά* κ.ο.κ.

87. Αυτό ακριβώς παραγνώριζε η Μ. Ενς, «Towards a referential analysis of temporal expressions», *Linguistics and Philosophy* 9.4 (1986) 405-26, η οποία σε προτάσεις όπως *every fugitive is now in jail* θεμελιώνει ολόκληρη θεωρία — ενδιαφέρουσα κατά τα άλλα. Την ίδια «αφηγηματική» δυνατότητα έχουν κάποτε και οι θαμιστικές διατυπώσεις. Στο παράδειγμα, *Στο μπάρ αυτό δεν πάει κανείς γιατί είναι πάντα γεμάτο* δεν υπάρχει αντίφαση: τα δύο σκέλη της διαπίστωσης εντάσσονται με τη σειρά στο προθετικό πλάνο ενός ομιλήτη - αφηγητή.

Η δυνατότητα 'αναφοράς στην ομιλία' δεν είναι βέβαια προνόμιο του αποτελεσματικού ενεστώτα. Ο Γ. Βελοούδης, «Ο μεταγλωσσικός χαρακτήρας του παρακειμένου: Παρακειμένου α'», *Μελέτες για την Ελληνική γλώσσα* (1989) 359-78, θεωρεί ότι τη δυνατότητα αυτή την έχουν

Στο δεύτερο, στο πλάνο του προδρομικού, αντιστοιχούν οι διάφοροι τρόποι του μελλοντικού ενεστώτα. Ας σημειωθεί ότι οι προδρομικές χρήσεις δεν αποτελούν με την αυστηρή έννοια τρόπους του έγχρονου αλλά μάλλον γνωστικούς και δοξαστικούς τρόπους (epistemic/gnomic modalities), εφ' όσον κατά κανόνα εκφράζουν το βέβαιο, το σκόπιμο, το προκαθορισμένο ή προγραμματισμένο (προσδοκώμενο: *Το Πάσχα φέτος πέφτει 14 Απριλίου*· *Έρχεται ο πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών*· προφητεία: *Πάλι με χρόνια με καιρούς πάλι δικά μας είναι*· σε ωροσκόπια: *Παραμένετε αναποφάσιστοι σχετικά με τις επαγγελματικές σας επιδιώξεις*· αισθηματικά, αντιμετωπίζετε διλλήματα που σας προβληματίζουν κ.ο.κ.) είτε ό,τι συγκροτείται, εν μέρει από την προθετική οργάνωση της απόφασης και εν μέρει από το ίδιο το γεγονός της εκφοράς, ως υποκειμενική «στιγμή» (*Φεύγω*· *Περιμένε με μια στιγμή κι έρχομαι*· *Εδώ κατεβαίνουμε*)⁸⁸.

Τα δύο αυτά πλάνα, αν και συμπληρωματικά από άποψη εννοιολογική, εκπληρώνουν μια κοινή μεταωνυμική λειτουργία, που άλλωστε ευθύνεται και για τη συστέγασή τους σε κοινό τύπο: τείνουν να καταστασιοποιούν κατηγορήματα «μη-καταστασιακά». Με τον αποτελεσματικό ενεστώτα μέσω του λογικού και συντελεσμένου αποτελέσματος ή έργου της μια πράξη ή διαδικασία (π.χ. *μαθαίνω*, «πληροφορούμαι») παρουσιάζεται ως κατάσταση (*ξέρω*, «πληροφορήθηκα/έχω πληροφορηθεί»): σα να λέμε, οι διαφορές μεταξύ *ξέρω* (μιας κατάστασης) και *μαθαίνω* (μιας δραστηριότητας/τελειώσης) συγκλίνουν στον «ουδέτερο» ενεστωτικό τύπο που περίπου σημαίνει πια: «έχω μάθει». Ο αποτελεσματικός ενεστώτας αντιστοιχεί, πράγματι, στη σημασία του λεγόμενου «καταστασιακού παρακειμένου»⁸⁹, ό,τι έχει προηγηθεί το θέτει ως κατά-

όλες γενικός οι χρήσεις του παρακειμένου α': «ο παρακειμένος α' αποτελεί 'αναφορικό' μηχανισμό που αναπέμπει σε επίκαιρες πραγματικότητες ήδη παρούσες στο 'σύμπαν της συνομιλίας'» (σελ. 364)· πβ. σελ. 365: «εκτός από τις γνωστές περιπτώσεις των αντωνυμιών κ.τ.λ., ανάλογη αναπομπή επιτελούν τα συμπληρώματα με *που*, [...] οι εναντιωματικές προτάσεις με το *αφού*, [...] οι λεγόμενες παρενθετικές αναφορικές προτάσεις, και, σε μεγάλο βαθμό, η γνωστή μας 'παράθεση'»· εδώ θα πρέπει ίσως να συγκαταλεχθούν και τα λεγόμενα «προϋποθετικά» επιρρήματα (*ήδη*, *κιόλας*, *πια*, *μόλις* κ.λπ.). Σχετικά με την αφηγηματική λειτουργία του δείκτη *που*, βλ. Σ. Μοσχονά, «Συμπληρωματικές προτάσεις και ρήματα 'αισθησεως σημαντικά'», *Μελέτες για την Ελληνική γλώσσα* (1988) 316, 326-28. Αφηγηματική μπορεί βεβαίως να είναι και η «αναπομπή» στο ορατό «μέλλον» μιας (συν)ομιλίας, όπως συμβαίνει με τις προδρομικές χρήσεις του μέλλοντα σε εξιστορήσεις: π.χ. *Εκείνη την εποχή, η Αγγλία άρχισε διαπραγματεύσεις που κατέληξαν στην ένωση της Επτανήσου με την Ελλάδα. Με την παραχώρηση των νησιών, η Αγγλία θα σ τ ε ρ ε ώ σ ε ι την επιρροή της στη χώρα*.

88. Σχετικά με την τροπικότητα των μελλοντικών χρήσεων βλ. F. R. Palmer, *Mood and modality*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1986) Κεφ. 6. Το ότι χρήσεις όπως αυτές εκφράζουν «μελλοντικότητα» είναι δευτερεύον χαρακτηριστικό τους: π.χ. η «μελλοντικότητα» της στερεότυπης φράσης *Φεύγω* προκύπτει από το γεγονός ότι δηλώνεται πρόθεση του υποκειμένου (πβ. *Έρχομαι ή φεύγεις*, «τι σκοπεύεις να κάνεις»): βλ. επίσης Franckel, ό.π., 83-4: «Une séquence comme *Je pars* tend à s'interpréter comme *J' ai l' intention de partir*. *Je suis en partance* ou encore *Je menace de partir*. [...] Par ailleurs, ces valeurs se transforment lorsqu' on passe à la deuxième personne. *Tu pars* peut s'interpréter notamment comme une question, ou encore comme un ordre ou comme une menace». Ας παρατηρηθεί ότι οι αντίστοιχες αοριστικές ή μελλοντικές εκφράσεις (*Έφτασε! Ένα, δύο, τρία φύγαμε! Εδώ θα κατέβουμε: Το Πάσχα φέτος θα πέσει 14 Απριλίου* κ.ο.κ.) έχουν ρητή την όψη του συντελεσμένου, γεγονός που υποδηλώνει ότι οι ισοδύναμες ενεστωτικές βρίσκονται κι αυτές σε αφηγηματικό (ειδικότερα: προδρομικό) πλάνο.

89. J. D. McCawley, «Tense and time reference in English», στο *Studies in linguistic semantics*, επιμ.

σταση του «παρόντος», δηλ. της συνομιλίας. Παρομοίως, ο «μελλοντικός» ενεστώτας καταστασιοποιεί κατηγορήματα που τυπικά αναφέρονται σε *κινήσεις* (όπως τα *φεύγω*, *αναχωρώ*, *έρχομαι* κ.λπ.) στο μέτρο που τους επιτρέπει να δηλώσουν το 'εν εξελίξει' ως *δύναμιν* του παρόντος, της οποίας, γνωστικά, προδικάζεται το αποτέλεσμα. Ως γνωστικός τρόπος, το αναδρομικό αντλεί από το συντελεσμένο, το προδρομικό από το συντελεστό. Και οι δύο τρόποι έχουν λειτουργία εισαγωγική, με την έννοια ότι προετοιμάζουν το έδαφος μιας συνομιλίας, θέτουν ένα θέμα. Αρχίζουμε να μιλάμε εξαγγέλλοντας ή παραπέμποντας αναδρομικά σ' όσα έχουν ήδη ειπωθεί. Αφηγούμενοι.

Ας κλείσουμε την τελευταία αυτή ενότητα με μια σύντομη συγκεκριαλαίωση και μια προαγγελία. Είδαμε ότι ο ενεστώτας, ακόμα και στις έγχρονες χρήσεις του, συγκροτείται από μια διπλή σχέση αναφοράς, την αναφορά στη δηλούμενη περίσταση και την αναφορά στην ομιλία που την εκθέτει και, ενδεχομένως, αποτελεί μέρος ή προέκτασή της. Αυτή η διπλή αναφορική σχέση μας αποκάλυψε τη λανθάνουσα τροπικότητα του άχρονου και τη λανθάνουσα αφηγηματικότητα του έγχρονου λόγου. Είδαμε ότι η αφηγηματική προοπτική βρίσκεται ήδη αποτυπωμένη στη σύσταση του ποιού ενεργείας ή στο πλάνο (προδρομικό/αναδρομικό) σύμφωνα με το οποίο γίνεται η κατηγορήση. Η αφηγηματική προοπτική προϋπάρχει της αφήγησης. Για ν' αξιοποιηθεί, χρειάζεται πλύν να τεθεί μέσα σε μια μηχανή που θα τη μεταδίδει από πρόταση σε πρόταση, θα την πολλαπλασιάζει και θα τη διαφοροποιεί. Χρειάζεται να γίνει *κειμενική*. Η μεταμόρφωση αυτή, της οποίας τις προϋποθέσεις προσπαθήσαμε να εκθέσουμε εδώ, θ' αποτελέσει το αντικείμενο του β' μέρους αυτής της εργασίας.

6. Περίληψη: Ο άχρονος χρόνος

Η χρονική - παροντική σημασιολογία του ενεστώτα δεν μπορεί να συμπεριλάβει την κατηγορία των συνοδευτικών χρήσεων. Οι χρήσεις αυτές δεν παραπέμπουν απαραίτητα στο «χρονικό σημείο της ομιλίας» ούτε σε μια ανεξάρτητη από την ενεστωτική περιγραφή 'κατάσταση πραγμάτων'· επίσης, επιβάλλουν σ' οποιονδήποτε θελήσει να τις σχολιάσει μια εννοιολογική μετατόπιση: από το χρονικό σημείο της ομιλίας στην ομιλία την ίδια.

Η μετατόπιση αυτή μας ανάγκασε ν' αναθεωρήσουμε το είδος των κριτηρίων που συνήθως χρησιμοποιείται για την περιγραφή του γραμματικού χρόνου. Ορίσαμε την ενεστωτική αναφορική σχέση ως προθετική και αυτοαναφορική. Και ορίσαμε τη «δεικτική» της σημασία περίπου ως εξής: η ενεστωτική περιγραφή δείχνει το 'πραγ-

Ch. Fillmore και D. Langendoen (New York: Holt, Rinehart and Winston, 1971) 104: «universal» και «stative perfect». Βλ. Χατζιδάκι, ό.π., 332-3: «Ρημάτων δε τινών εις και ο αυτός χρόνος ο ενεστώς, φαίνεται ότι εκφράζει πολλακώς και την του ενεστώτος και την του παρακειμένου δύναμιν»· πβλ. *νικό*, *κρατώ*, *διάκω*, *φεύγω*, *άδικω*, *άκούω*, *κλώω*, *πυθάνομαι*, *μανθάνω* κττ. Εν τούτοις ο ενεστώς δύναται μεν να λεχθή ότι εκφράζει μακράν διάρκειαν χρόνου από του παρόντος εκτεινομένην προς το παρελθόν, αλλά ευκολότερον φαίνεται να ομολογήσωμεν συμφορμόν δύο εκφράσεων, της μεν παρελθούσης και δηλούσης την πράξιν, της δε ενεστώσης και εκφραζούσης την επίδρασιν αυτής εις το παρόν· πβλ. *τι δέ; εκείνο άκήκοας ότι Μωσού...; Και τούτο γ', έφη, άκούω· άκούω χρέμα καλόν τι κοσμείν τήν βασιλίσσαν*· προς δε τα ημέτερα *πληροφορούμαι*, *άκούω*, *μαθαίνω*».

ματικό' και το δείχνει πάντοτε από κάποια προοπτική, είτε από την προοπτική μιας άχρονης τροπικότητας (modality) είτε από την προοπτική μιας έγχρονης τροπικότητας (ποιόν ενεργείας).

Για ν' απομονώσουμε αυτούς τους διαφορετικούς περιγραφικούς τρόπους, του άχρονου και του έγχρονου, χρησιμοποιήσαμε κριτήρια και «πραγματολογικά» (σχέση ομιλητή-ακροατή) και «υφολογικά» (θέση της περιγραφής στην ομιλία και το κείμενο) και «σημασιολογικά» (χαρακτηρισμός της περιγραφής ως προς την όψη και το ποιόν ενεργείας). Ο συνδυασμός αυτών των κριτηρίων είχε τις εξής ευπρόσδεκτες συνέπειες: μας έδωσε τη δυνατότητα να παρουσιάσουμε ενιαία σημασιολογία των επιτελεστικών, των τροπικών και, γενικότερα, των αχρονικών χρήσεων του ενεστώτα, δηλ. των χρήσεων εκείνων που παραμένουν δυσερμήνευτες στην χρονική - παροντική σημασιολογία, και μας έστρεψε προς τα 'κει απ' όπου, ενδεχομένως, πηγάζει η περίφημη πολυσημία του, δηλ. στην προθετικότητα της αναφορικής του σχέσης.

Αυτό που πρεσβεύει η παραδοσιακή γραμματική, ότι ο ενεστώτας είναι χρόνος άχρονος, δεν το διαψεύσαμε: καταφέραμε όμως να του δώσουμε κάποιο περιεχόμενο, το περιεχόμενο που του στερεί η σύγχρονη γραμματική θεωρία.

Η παρούσα εργασία δεν ισχυρίζεται ότι κάλυψε πλήρως τα περιγραφικά δεδομένα. Ελπίζουμε όμως πως συνέβαλε στην αποκάλυψη των μεταφορικών σχημάτων με τα οποία τα δεδομένα αυτά κατανοούνται και παρανοούνται: η κατηγορία του χρόνου δεν είναι μεταφορά γλωσσική αλλά γλωσσολογική⁹⁰.

Σ. Μοσχονάς

90. Περίληψη αυτής της εργασίας ανακοινώθηκε τον Απρίλιο του 1991 στην 12η συνάντηση του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ.